

Dezer dagen

en wel op 1 maart 1978 was het veertig jaar geleden dat Hendrik Wilm Lambers, toen 22 jaar oud, zijn in-trede deed op het Nederlands Economisch Instituut. Het was in 1938 reeds te voorzien dat zijn activiteiten niet tot dit Instituut beperkt zouden blijven en dat op vele andere terreinen een inbreng van hem mocht worden verwacht. Deze verwachtingen werden twee jaar later bevestigd door een cum laude doctoraal examen en een benoeming tot hoofdredacteur van het lijfblad van het NEI, *Economisch Statistische Berichten*. Weer twee jaar later huwde hij de voor hem ideale levensgezellin, die hem vanaf dat moment bijstond in zijn steile carrière: lector NEH en secretaris NEI in 1945, hoogleraar NEH en directeur NEI in 1947, rector van de NEH in 1950/51, 1958/59, van 1960 tot 1964 en in 1970/71, voorzitter van de Commissie Economische Mededinging van 1958 tot 1970, en van 1967 tot 1971 vice-voorzitter van de Raad voor het Wetenschapsbeleid, voorzitter van de Vereniging tot Huisvesting van Bejaarden Humanitas in Rotterdam en commissaris van Internatio-Müller, Hoogovens, Estel en de Perscombinatie. Zijn publikaties bewogen zich in overeenstemming daarmee op het gebied van de onderneming, mededinging en economische orde.

Het Nederlands Economisch Instituut heeft gedurende de afgelopen 40 jaar en in het bijzonder gedurende het grote deel van deze periode dat Henk Lambers als directeur optrad, ten volle van de eigenschappen kunnen profiteren die elders de basis vormden voor zijn eigenlijke carrière. Het genoeg hebben aan twee woorden, het net iets sneller vooruitdenken en daardoor de consequenties van eigen en andermans woorden juist iets sneller kunnen overzien dan anderen, maakt hem niet alleen tot een uniek discussieleider, doch ook tot een waardevol raadgever, zelfs daar waar de raadvrager uit hoofde van zijn functie eigenlijk verondersteld kan worden de materie beter te beheer-

sen dan hij. Dit, gevoegd bij zijn uitgebreide kennis van historische achtergronden van maatschappelijke ontwikkelingen zowel als van ontwikkelingen in en rond de universiteit, maakt hem tot de directeur bij uitnemendheid van een instituut dat niet slechts maatschappelijke vraagstukken onderzoekt, doch ook, als onderneming, van maatschappelijke ontwikkelingen de weerslag ondervindt.

Wellicht hadden de genoemde eigenschappen niet zo sterk op de voorgrond kunnen treden, als zij niet waren ondersteund door een volmaakte beheersing van de Nederlandse taal. In het bijzonder in korte speeches boeit hij de toehoorder met de door zijn levendige geest ingegeven en door een perfecte, half-intuïtieve techniek op de juiste plaats ingezette onverwachte wendingen, waardoor de zinnen net iets anders eindigen dan verwacht. Wetende wat de ander vermoedt dat hij zal gaan zeggen, zorgt hij ervoor dat die prognose net niet uitkomt en verleent daardoor aan zijn discours een verrassende en soms zelfs verwarrende frisheid. Zeven en een half jaar *Dezer dagen* in *ESB* leggen van deze Mozart-achtige combinatie van geest en techniek een geschreven getuigenis af.

De frisheid bleek ook tijdloos te zijn. Zij leed niet onder het voortschrijden van de tijd van 1938 tot 1978. Het valt daarom moeilijk in te zien waarom voor ons het jaar 1981 een ander jaar zou moeten worden dan alle voorgaande waren.

L. H. Klaassen

Inhoud

<i>Prof. Dr. L. H. Klaassen:</i> Dezer dagen	209
Column Van broddellap tot weefgetouw, door <i>Drs. L. Hoffman</i>	211
<i>Prof. Dr. L. H. Klaassen:</i> De ontwikkelingshulp aan Suriname en de indeling van investerings- projecten	212
Vacatures	214
<i>Dr. M. M. G. Fase:</i> Een verdeelmodel voor liquide activa. De overheveling als voorbeeld van toegepaste economie, met naschrift van <i>Drs. H. S. van der Knoop</i>	215
<i>A. A. M. M. Tak:</i> Nederlandse baggeraars in internationale wateren	219
Europa-bladwijzer Het Europees Sociaal Fonds, een druppel op een gloeiende plaat?, door <i>Mr. C. A. Crisham</i>	222
Boekennieuws	226
Bedrijfseconomie Methodologische aspecten van de theorie van de ondernemingsfinanciering, door <i>Drs. H. J. J. Bronsema</i> en <i>Drs. F. M. Tempelaar</i>	227
Mededelingen	230

Aan de minister van Defensie: ESB slaat in als een bom.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM: .....

STRAAT: .....

PLAATS: .....

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement): .....

Ingangsdatum: .....

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.*

*Redacteur-secretaris: L. van der Geest.
Redactie-medewerker: T. de Bruin.*

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementprijs: f. 137,28 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 96,72
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93,
Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische
Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,30
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101

Alle orders worden afgesloten en
uitgevoerd overeenkomstig de
Regelen voor het Advertentiewezen.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

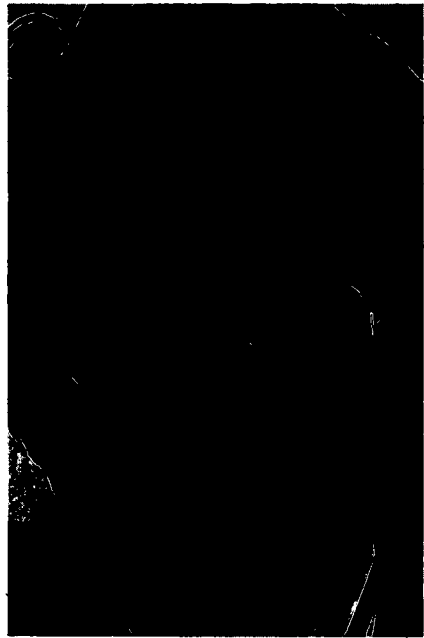
Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Van broddellap tot weefgetouw

Eens heb ik de euvele moed gehad *Fijn is anders*, het pamflet waarmee de Industriebond NVV ten strijde trok tegen de in Wassenaar gesignaleerde dikbuikige kapitalist, een socialistisch verlakstuk te noemen 1). Thans weet ik beter, *Fijn is anders* was een broddellap, het breiwerk is eind vorig jaar gepresenteerd: *Breien met een rode draad*. Hoewel ook bij dit in hoge mate versimpelde werkstukje heel wat steken zijn gevallen, moet mij toch van het hart dat ik het een leuk en interessant boekje vind. Iedereen die betrokken is bij het huidige systeem van arbeidsverhoudingen zou het in een gouden lijstje boven zijn bed moeten hangen. Immers, ons aller maatschappelijke toekomst ligt in dit breiwerk verscholen, of we het leuk vinden of niet.

Laat mij aangeven wat de ideeën van Groenevelts rode bond zijn. Die ideeën worden het duidelijkst weergegeven door de in het boekje afgedrukte „concept-congresstellingen 1978”. De Industriebond NVV pleit voor een gedecentraliseerde socialistische maatschappij op basis van arbeidsdemocratie. Hoe die maatschappij eruit ziet, werd mij niet helemaal duidelijk. Ik kreeg de indruk dat de bond op diverse niveaus (nationaal, bedrijfstak en bedrijf) een soort arbeiderszelfbestuur wil instellen. Dit lijkt mij enigszins in strijd te zijn met de parlementaire democratie die de bond wil verdedigen, waarover straks meer. Desondanks presenteert de Industriebond NVV zich als een constructieve gesprekspartner van de werkgever. Constructief, omdat de bond meedenkt over het oplossen van de huidige economische problemen zonder daarbij prioriteit te verlenen aan het vullen van het loonzakje van zijn leden.

De werkgelegenheidsbevordering heeft thans prioriteit bij Nederlands grootste vakbond. Daartoe wil de bond op nationaal, bedrijfstak- en bedrijfsniveau de cao-onderhandelingen uitbreiden met onderhandelingen over de z.g. arbeidsplaatsenovereenkomsten (apo's). De Industriebond NVV zal alleen nog maar deelnemen aan gesprekken over herstructurering, als daarin onderhandeld kan worden over de apo's. Ik vind

het om twee redenen onbegrijpelijk dat de centrale werkgeversorganisaties zich hiertegen verzetten. In de eerste plaats omdat het als een unicum mag worden beschouwd dat de vakbeweging verantwoordelijkheid durft aanvaarden bij het realiseren van een zo groot mogelijke volledige en volwaardige werkgelegenheid en bereid is offers daarvoor te brengen.

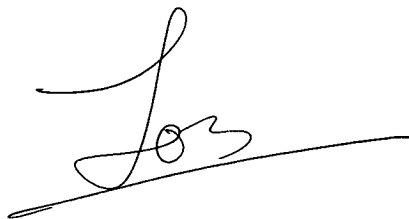
De tweede reden heeft te maken met de mogelijke invulling van de apo's. De Industriebond NVV ziet ordening van de werkgelegenheid in eerste instantie als een zaak tussen werkgevers en werknemers. Binnen die ordening beschouwt de bond drie belangrijke aspecten. Het eerste aspect betreft de aansluiting van vraag naar arbeid op het aanbod van arbeid. Elke onderneming zou in principe een arbeidsbevolking moeten hebben die qua samenstelling overeenkomt met het arbeidsaanbod wat betreft leeftijd, sexe, handicaps enz. Onder dit aspect vallen ook scholingsprogramma's, het uitbreiden van de werkzaamheden der arbeidsbureaus en het kappen van de werkzaamheden van commerciële uitzendbureaus. Dit alles om te voorkomen dat er gedwongen ontslagen vallen.

Het tweede aspect betreft de spreiding van werk (of beter: rantsoenering van arbeidsplaatsen): arbeidstijdverkorting, educatief verlof enz. Het derde aspect betreft de beïnvloeding van arbeidsinhoud en arbeidsomstandigheden. Werkgevers zouden dit moeten aangrijpen om de cao-onderhandelingen in ons aller belang af te ronden. Tot nu toe schijnt onze te zeer gepolariseerde maatschappij dit echter onmogelijk te maken. De overheid kan daarbij de helpende hand bieden door voor een deel de apo's te financieren.

Tot slot wil ik wijzen op een inconsequentie in *Breien met een rode draad*, die vooral de progressieve vrienden van

de industriebond zal interesseren. De bond schijnt zich te willen inzetten voor de belangenbehartiging van zijn leden en voor het tot stand brengen van een socialistische maatschappij. In de socialistische literatuur worden deze twee uitgangspunten als onverenigbaar beschouwd. Zo wees bijv. G. van den Bergh in zijn in 1924 verdedigde dissertatie, *De medezeggenschap der arbeiders in de particuliere onderneming*, op een dreigend conflict tussen het groepsbelang van de vakbeweging en het gemeenschapsbelang. De heer Van den Bergh schreef dit ook nu nog actuele boek naar aanleiding van studiereizen die hij voor de SDAP en het NVV maakte ten behoeve van het in 1923 uitgebrachte rapport *Bedrijfsorganisatie en medezeggenschap*, waarin hetzelfde conflict wordt vermeld. Beide publicaties willen dit conflict oplossen door een publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, waarin de Industriebond NVV overigens geen vertrouwen heeft. Ook in een recenter rapport wordt van dit conflict melding gemaakt. In het beste rapport, dat de PvdA ooit publiceerde, *De weg naar vrijheid* (1951) wordt gewezen op het gevaar van syndicalisme indien de macht van de vakbond zich aan parlementaire controle onttrekt.

Ik ga er voorlopig vanuit dat de Industriebond NVV dit wel beseft, maar er bij het schrijven van zijn rapport niet aan heeft gedacht. Ik zie daarom met belangstelling uit naar zijn volgende rapport, *Van broddellap tot weefgetouw*.

1) In *ESB* van 9 april 1975.

De ontwikkelingshulp aan Suriname en de indeling van investeringsprojecten

PROF. DR. L. H. KLAASSEN

In de besprekingen binnen de CONS (Commissie Ontwikkelingssamenwerking Nederland-Suriname) over de verdeling van de ontwikkelingsgelden over verschillende investeringsprojecten worden de investeringen ingedeeld in produktieve investeringen, infrastructuur-investeringen en investeringen in sociaal-educatieve projecten. Vervolgens wordt aan elk van deze categorieën investeringen een zeker percentage van de totaal beschikbare gelden toebedacht. Prof. Klaassen, president-directeur van het Nederlands Economisch Instituut, acht de genoemde indeling van investeringsprojecten volstrekt onjuist. Zij leidt tot een verkeerde besteding van de ontwikkelingsgelden.

De indeling in produktieve investeringen, infrastructuur-investeringen en investeringen in sociaal-educatieve projecten is in feite een dubbele tweedeling, nl. die in produktieve en niet-produktieve investeringen en de tweedeling van deze laatste in investeringen in infrastructuur en in sociaal-educatieve projecten. Daarbij worden de eerste geacht bij te dragen tot een verhoging van de materiële welvaart van het land terwijl dit voor de laatste niet wordt aangenomen. In het volgende 1) zal worden getracht deze opvatting nader onder de loep te nemen en zal in tweede instantie worden ingegaan op de vraag in hoeverre de bijdrage tot de materiële welvaart van het land het enige criterium voor de beoordeling van de urgentie van een investering dient te vormen.

Infrastructuurprojecten

Eén van de essentiële kenmerken van onze huidige maatschappij is de intensieve interactie tussen individuen onderling, tussen bedrijven onderling en tussen bedrijven en gezinshuishoudingen. Deze interactie vindt plaats door middel van de z.g. fysieke infrastructuur waaronder uiteraard tevens begrepen de specifieke infrastructuur benodigd voor telecommunicatie. Zij bestaat uit het zich bewegen van de woonplaats naar het werk, het transport van goederen van het leverende bedrijf aan het ontvangende bedrijf, uit de levering van goederen en diensten door bedrijven aan gezinshuishoudingen en uit alle activiteiten van de leden van gezinshuishoudingen waarvoor verplaatsingen noodzakelijk zijn (schoolbezoek, recreatie, sociaal contact met anderen, winkelen, artsenbezoek enz.). Al deze verschillende interacties, die een essentieel onderdeel

van het menselijke bestaan vormen, zijn alleen mogelijk indien en voor zover een adequate infrastructuur daartoe de mogelijkheid biedt.

Nu is het duidelijk dat de mate waarin de interactie plaatsvindt, niet onafhankelijk is van de kwaliteit van de infrastructuur. Hoe lager de „afstandsweerstand” in de interactie is, des te intensiever de interactie zal verlopen. Waarderen we nu de interactie zelf als een positieve factor — en het zou erg moeilijk vallen dit niet te doen — dan betekent dit dat een tot een verhoging van de kwaliteit van de infrastructuur leidende investering een intensiever worden van de interactie met zich meebrengt en daardoor een duidelijke bijdrage aan de welvaart geeft.

Een verkorting van een wegverbinding of een verbetering van de kwaliteit van een weg die een tijdsbesparing inhoudt voor het daarop plaatsvindende verkeer zal niet alleen aanleiding zijn tot een tegen lagere algemene kosten verlopende bestaande interactie, doch tevens tot een uitbreiding van de interactie met die activiteiten waarvoor vroeger de transportkosten prohibitief waren.

Dit betekent voor bedrijven, dat bestaande markten goedkoper kunnen worden bediend en nieuwe markten kunnen worden aangeboord. Leveranties tussen bedrijven kunnen goedkoper plaatsvinden waardoor de kosten van grond- en hulpstoffen dalen en arbeiders kunnen op gemakkelijker wijze hun werk bereiken, hetgeen tot de regelmaat van hun aanwezig zijn op het bedrijf bijdraagt.

Beperken we ons tot de bedrijven dan betekent dit dat een uitbreiding resp. een verbetering van de infrastructuur voor een bedrijf een effect sorteert dat vergelijkbaar is met een interne verbetering van de efficiency van het produktie-apparaat.

Het doet met deze gedachtengang voor ogen vreemd aan dat toch al eens, b.v. in de door de Commissie Ontwikkelingssamenwerking Nederland-Suriname, blijkens recente persberichten ook nu nog gehanteerde indeling, de infrastructurale verbeteringen tot de niet-produktieve investeringen worden gerekend. Vooral met betrekking tot een land als Suriname is dit vreemd, daar het hier in een aantal zeer belangrijke gevallen, zoals b.v. in West-Suriname bij de aanleg van de spoorweg en enkele wegen, niet gaat om infrastructurale verbeteringen, doch om de aanleg van een geheel nieuwe infrastructuur in een gebied waar in het geheel nog geen infrastructuur is. Een infrastructuur dus die een *conditio sine qua non* vormt voor de exploitatie van de aldaar aanwezige natuurlijke hulpbronnen.

Het bouwen van een elektriciteit leverende dam plus

1) De tekst is ook opgenomen in het Jaarplan 1978 van het Surinaams Planbureau.

de ontsluiting van een mijn en de bouw van een aluinaardefabriek en een aluminiumsmelterij kan als een volstrekt zinloze bezigheid worden beschouwd met een productiviteit gelijk aan nul, indien de voor deze activiteiten zelf, voor de afzet van de produkten en voor het woon- en werkverkeer, benodigde infrastructuur niet wordt aangelegd. Deze infrastructuur vormt een essentieel onderdeel van het produktieve complex West-Suriname en is daardoor in beginsel even productief als alle andere bedrijfsmiddelen of -onderdelen van het complex.

De enige eis die men aan de infrastructuur moet stellen is die welke aan ieder ander onderdeel van het complex moet worden gesteld, nl. dat de infrastructuur geschikt is voor het doel en nòch te beperkt is, nòch te uitgebreid. Het kan niet worden ontkend dat in een aantal ontwikkelingslanden infrastructuur van een zodanige kwaliteit wordt ontworpen en gebouwd dat een deel daarvan als nauwelijks meer productief moet worden beschouwd doch de wijze waarop de voorbereiding en goedkeuring van het betreffende project in Suriname wordt behandeld, geeft een goede garantie dat, zo het hier en daar eens mocht gebeuren, dit toch wel tot de zeldzaamheden zal behoren. Voor West-Suriname geldt het zeker niet. Daar geldt dat er in het geheel nog geen infrastructuur aanwezig is en de exploitatie van de aanwezige hulpbronnen uitgesloten is, indien deze niet wordt geschapen. Deze exploitatie valt of staat met het al dan niet aanwezig zijn daarvan.

Naast de elementen van infrastructuur die direct essentieel zijn voor de produktie, zijn er ook infrastructuur-onderdelen waar dit verband wellicht minder direct ligt, doch waarvan het produktieve effect, hoewel moeilijker meetbaar, toch geenszins geringer hoeft te zijn. In de *Mobilisatie van het Eigene* heeft de Surinaamse regering een visie gepubliceerd die erop gericht is de potenties van het land, waar dan ook aanwezig, tot ontwikkeling te brengen. De uitwerking van deze ideeën leidde tot de aanwijzing van concentratiegebieden daar waar deze potenties het grootst leken te zijn.

De bedoeling van deze aanwijzing is natuurlijk nooit geweest in een aantal concentratiegebieden geïsoleerde ontwikkelingen te doen plaatsvinden die geen enkel verband met elkaar zouden vertonen en die ook niet van wederzijdse interactie zouden kunnen profiteren. De bedoeling was wel een interacterend en communicerend systeem van concentratiegebieden te creëren dat de drager van de toekomstige nationale ontwikkeling zou dienen te zijn. Doch een systeem kan slechts een interacterend systeem zijn, indien er geen grote bottlenecks in het landelijke infrastructuur-netwerk voorkomen die de interactie belemmeren.

Een goed voorbeeld van een gewenste infrastructuurverbinding in deze zin vormt de weg van Apoera in West-Suriname naar Nickerie, de verbinding dus tussen een nieuw, arbeidskrachten vragend en potentieel groeiend gebied en een bestaand, wat stagnerend, doch reeds aanzienlijk ontwikkeld tweede concentratiegebied. Is reeds om deze reden de weg van belang, een aantal bijkomende voordelen, zoals de mogelijkheid simultaan met de weg een irrigatiekanaal aan te leggen en de aanwezigheid van grote potentiële landbouwgebieden in de nabijheid van kanaal en weg, maken dat de aanleg van de weg met grote voortvarendheid ter hand dient te worden genomen. Zo ergens, dan speelt hier de ontsluiting die door de weg kan worden bewerkstelligd en die belangrijke produktieve effecten kan oproepen, een uiterst belangrijke rol.

Stellen we na het voorgaande de vraag of de infrastructuurprojecten derhalve een deel van de produktieve effecten uitmaken, dan dient het antwoord daarop zonder meer bevestigend te luiden onder het proviso dat bij de infrastructuurprojecten beoordeling dezelfde eisen worden gesteld als bij andere projecten.

Sociaal-educatieve projecten

De vraag rijst na het voorgaande of, indien het begrip produktieve projecten wordt uitgebreid met de infrastructuurprojecten, het begrip improductief project uitsluitend zou moeten slaan op sociaal-educatieve projecten. Na enig nadenken rijzen een groot aantal bedenkingen tegen een dergelijke overhaaste conclusie.

Arbeid vormt in ieder bedrijf een van de meest essentiële produktiefactoren. Wat b.v. eerder gezegd werd met betrekking tot West-Suriname, nl. dat zinvolle produktie onmogelijk is zonder infrastructuur, geldt evenzeer voor arbeid. Zonder arbeid is er evenmin produktie. Nu zal niemand willen ontkennen dat dit zo is, maar toch bestaat er hier en daar de neiging voorzieningen in de sociaal-educatieve sfeer, die o.m. bijdragen leveren aan de *kwali-teit* van de arbeid als niet-produktieve voorzieningen te beschouwen. Waar echter geschoolde arbeid vereist is, is onderwijs en scholing van arbeiders tot geschoolde arbeiders essentieel, waar management vereist is, dienen managers te worden opgeleid en waar het jaarlijks aantal produktieve dagen van een arbeider belangrijk is voor de produktie — en waar is dit niet het geval — is het alleen al economisch vanzelfsprekend dat de arbeider een goede gezondheidszorg geniet. Als zodanig wijken deze voorzieningen in hun betekenis voor de ontwikkeling van de nationale economie dan ook niet af van de eerder genoemde bedrijfsinvesteringen of infrastructuurinvesteringen. Zij vormen een onderdeel van de uitrusting van een goed en efficiënt functionerende maatschappij en verwaarlozing ervan wordt niet alleen met menselijk leed, doch ook met produktieverlies gestraft.

Hoe we het ook bezien, ook hier is het niet alleen ongewenst, maar zelfs gewoon fout om zonder meer van improductieve voorzieningen te spreken. De indeling in produktief en niet-produktief komt daarmee in haar geheel te vervallen.

Welvaarts- en welzijnsdenken

Met het voorgaande is nog lang niet alles gezegd. De omwenteling in het maatschappelijk denken die in de afgelopen decennia haar beslag heeft gekregen, is die geweest waarbij het centrale begrip in of, zo men wil, de hoofddoelstelling van het beleid van de overheid verlegd is van de bevordering van de materiële welvaart naar die van het welzijn.

In de praktijk heeft dit betekend dat sociale doelstellingen, liggend op het terrein van het milieu en de ruimtelijke ordening, een wezenlijk groter gewicht hebben gekregen dan voordien het geval was. Wellicht de grootste omwenteling heeft zich voorgedaan op het gebied van de inkomensverdeling waarbij thans veel meer dan ooit tevoren wordt gestreefd naar een redelijker of sociaal meer aanvaardbare verdeling. Als logisch uitvloeisel hiervan ziet een aantal landen, waaronder Nederland, erop toe, in zoverre dit uiteraard in hun macht ligt, dat de ontwikkelingshulp zoveel mogelijk aan de arme lagen der bevolking ten goede komt.

Een min of meer logisch gevolg hiervan is dat thans andersoortige projecten op de voorgrond komen dan vroeger het geval was en zelfs sociale projecten op het platteland zowel als in de steden onder de normale ontwikkelingshulp gaan vallen. De voorzieningen in de z.g. verzorgingsgebieden van Suriname vormen hiervan een voorbeeld. Van deze projecten kan men vaak niet zeggen dat ze bijdragen tot de materiële produktie van het land, doch wel degelijk dat ze welzijnsbevorderend werken. Ook om deze reden is het niet altijd verstandig het al dan niet produktief zijn van een investering als beoordelingscriterium te handhaven.

Het voorgaande kan in principe in de te hanteren terminologie tot uitdrukking worden gebracht door in plaats van

te spreken over produktieve investeringen een neutralere term te gebruiken, nl. investeringen in bedrijven, waarbij dan uiteraard een tweedeling kan worden gebruikt naar soort van bedrijven (b.v. landbouw en overige) zowel als naar bedrijfsinvesteringen in de particuliere sector dan wel in de sector van de overheid.

Een kwantitatief criterium?

Uit het voorgaande vloeit de vraag voort in hoeverre de gegeven beschouwingen leiden tot een antwoord op de vraag welke verdeling van de beschikbaar komende middelen over de drie categorieën redelijk kan worden geacht. In beginsel is het antwoord hierop moeilijk te geven, omdat het van de aard van het land zowel als van de potenties van het land afhangt welke investeringen zullen worden geëntaamd en wat in deze investeringen (b.v. een industrieel complex) de behoefte aan infrastructuur is. Niettemin lijkt een a priori verdeling van 50%, 25%, 25% niet onaanvaardbaar. Deze geeft in ieder geval een garantie dat er voldoende in de sociaal-educatieve sector wordt geïnvesteerd. De verhouding 50%-25% tussen bedrijfsinvesteringen en infrastructuur-investeringen is, zoals reeds uit het eerder betoog volgt, wat twijfelachtiger.

Bij dit alles dient te worden bedacht dat bij een grondige projectvoorbereiding deze zaak uiteraard in detail wordt voorbereid en het kan niet worden verwacht dat overdadig veel in infrastructuur kan worden geïnvesteerd. Daar is het gevende land niet mee gediend, doch in feite het ontvangende land, zeker wanneer, zoals voor Suriname, een vast totaalbedrag voor de ontwikkelingshulp ter beschikking staat, nog veel minder.

Een punt dat wel van betekenis is, is de periode waarvoor een beoordeling van de hoogte der percentages dient plaats

te vinden. De opbouw van een industrieel complex zoals b.v. dat in West-Suriname neemt vele jaren in beslag, waarin de verschillende investeringen elkaar op logische wijze dienen op te volgen. Het eerste wat daarbij aan bod komt is de infrastructuur. Zonder deze is een normale opbouw van het complex uitgesloten. In deze beginjaren is dan ook te verwachten (en deze verwachting wordt door de cijfers voor 1977/81 bevestigd) dat het percentage van het totale investeringsbedrag uitgegeven aan infrastructuur relatief hoog zal zijn. Zowel het percentage bedrijfsinvesteringen als dat van investeringen in de sociaal-educatieve sector zijn dan laag. In de daaropvolgende periode waarin de opbouw van bedrijven plaatsvindt zal het percentage bedrijfsinvesteringen scherp stijgen en dat van de infrastructuur scherp dalen. Het percentage sociaal-educatieve investeringen blijft laag tot op het moment waarop de investeringen in voorzieningen urgent beginnen te worden. Dit moment is uiteraard bepaald door de komst van de arbeiders met hun gezinnen die in de eigenlijke produktie zullen worden te werk gesteld. Op dat moment zijn de investeringen in de bedrijven en in de infrastructuur nagenoeg voltooid en begint de opbouw van de woonplaats van de arbeiders met alle voorzieningen die daarbij horen. In deze fase zullen de sociaal-educatieve investeringen de boventoon gaan voeren.

Uit dit voorbeeld moge blijken dat een berekening van het aandeel dat ieder van de investeringscategorieën in het totaal uitmaakt, zal dienen te geschieden over de gehele periode van opbouw van het industriële complex met alles wat daarmee direct of indirect verbonden is. Een beoordeling kan alleen op grond daarvan plaatsvinden en zeker niet op grond van de gegevens van een enkel jaar of zelfs van een periode van 5 jaar. Daaruit zou men een volkomen scheef beeld van de feitelijke verhoudingen krijgen.

L. H. Klaassen

Vacatures

Functie:	Blz.:	Functie:	Blz.:
<i>ESB van 8 februari</i>			
Sociaal wetenschappelijk onderzoeker bij de hoofdafdeling onderzoek en statistiek van de Gemeentesecretarie Eindhoven	146	Ervaren econoomisch onderzoeker (m/v) voor Economische zaken bij de Gemeente Rotterdam	IV
Econoom ten behoeve van de marketing bij de Centrale directie PTT	153	<i>ESB van 15 februari</i>	
Accountant (mnl./vrl.) bij het Ministerie van Landbouw en Visserij	154	Econoom voor de informatievoorziening (b.v. het interne sociale beleid bij de Centrale directie PTT	II
Bedrijfseconoom (mnl./vrl.) voor de afdeling bedrijfsadministratie en comptabiliteit van het Centraal Bureau voor de Statistiek	154	Ervaren algemeen econoom voor de Stichting Economisch Technologisch Instituut te Utrecht	III
Econoom (mnl./vrl.) voor de afdeling algemene economische vraagstukken van het Ministerie van CRM	154	Gewoon hoogleraar (m/v) bij de Landbouwhogeschool te Wageningen	III
Beleidsmedewerker (mnl./vrl.) voor de afdeling internationaal wegvervoer, bureau tarieven en fiscale zaken van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Directoraat-Generaal van het verkeer	155	Adjunct-directeur (m/v) bij het Adviesbureau voor kwaliteitsbeleid en besliskunde Ir. J. van Ettinger-J. Sittig BV te Rotterdam	IV
Econometrist (mnl./vrl.) voor de Studiedienst van De Nederlandsche Bank NV	155	<i>ESB van 22 februari</i>	
Financieel-economisch adjunct-directeur bij de Gemeentelijke Sociale Dienst van de Gemeente Enschede	156	Hoofd (mnl./vrl.) bij het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds te Heerlen op de afdeling leningen en effecten	II
Wetenschappelijk programmeur (m/v) voor het Centrum voor onderzoek van de economie van de publieke sector bij de Rijksuniversiteit Leiden	156	Medewerker wetenschappelijke begeleiding (mnl./vrl.) voor het Ministerie van Verkeer en Waterstaat (b.v. de Studieafdeling (adviserend stafbureau van het ministerie)	II
Medewerker (mnl./vrl.) voor de adviesafdeling Financiële en Economische Zaken van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten	II	Medewerk(st)er (Bedrijfseconomische richting) bij de Provincie Groningen op het Bureau begroting en financiële planning	III
		Ruimtelijk econoom bij de vakgroep Ruimtelijke Economie van de Vrije Universiteit van Amsterdam	III

Een verdeelmodel voor liquide activa

De overheveling als voorbeeld van toegepaste economie

DR. M.M.G. FASE*

Na aandacht te hebben geschonken aan de omzetting van spaartegoeden in termijndeposito's, onderneemt schrijver een poging om verschuivingen in de samenstelling van het liquide vermogen ten gevolge van wijzigingen in de onderlinge renteverhoudingen te analyseren op basis van een verdeelmodel voor het liquide vermogen. Hiermede wil hij het overhevelingsvraagstuk plaatsen in het perspectief van een algemeen portefeuillemodel. Vervolgens geeft hij het model bij wijze van voorbeeld empirische inhoud.

Wie schrijft wenst te worden begrepen. Uit een recente kritische aantekening door Drs. H. S. van der Knoop, opgenomen in de rubriek geld- en kapitaalmarkt van *ESB*, heb ik geleerd dat in ten minste één geval deze wens niet in vervulling is gegaan. In de bedoelde aantekening vat Van der Knoop mijn in het kwartaalbericht van De Nederlandsche Bank verschenen uiteenzetting over de verplaatsing van spaargelden naar termijndeposito's samen en stelt hij een alternatief voor 1).

Ik vermoed dat de kritische opmerkingen door Van der Knoop voortvloeien uit onvoldoende inzicht in het theoretische kader dat aan de gewraakte analyse ten grondslag ligt. Liever dan specifiek te reageren op Van der Knoop wil ik daarom in het volgende wat dieper ingaan op de portefeuilletheorie en aldus een generalisatie van mijn eerdere analyse geven. Naar goed wetenschappelijk gebruik bouw ik daarbij voort op bijdragen uit de literatuur. Hiermede hoop ik duidelijk te maken dat de hierna volgende analyse rechtstreeks aansluit bij in ruime kring aanvaarde economisch-theoretische uitgangspunten en dat mijn eerdere uiteenzetting van de methode inderdaad een vereenvoudigde versie is van de macro-economische portefeuilletheorie.

De overheveling

Omdat in Nederland termijndeposito's deel uitmaken van de liquiditeitsmassa en spaartegoeden niet — behoudens het kwantitatief niet zo gewichtige oneigenlijke spaargeld —, leidt omzetting van spaartegoeden in termijndeposito's meestal tot een toename van de liquiditeitsmassa. Aangelokt door de relatief hoge rentevergoeding op termijndeposito's heeft zich gedurende de afgelopen jaren op vrij grote schaal een dergelijke omzetting voorgedaan. Het is daarom van belang bij de beoordeling van de actuele monetaire ontwikkeling aandacht aan dit verschijnsel te besteden en de samenstel-

ling van de liquiditeitsmassa mede te bezien in het licht van de feitelijke rentestructuur.

Vertekening van de liquiditeitsmassa ten gevolge van verplaatsingen tussen spaargelden en termijndeposito's is louter een uitvloeisel van de gekozen begripsafbakening. Uitbreiding van het liquiditeitsbegrip met spaartegoeden bij geldscheppende instellingen lijkt daarom de meest voor de hand liggende oplossing. Hiertegen zijn verschillende bezwaren aan te voeren.

In de eerste plaats valt niet goed in te zien waarom spaartegoeden aangehouden bij geldscheppende instellingen principieel zijn te onderscheiden van dergelijke tegoeden bij spaarbanken. Mitsdien zouden de spaarbanken bij een dergelijke verruiming als geldscheppende instellingen moeten worden aangemerkt. Daarnaast kan de vraag worden gesteld of bij spaartegoeden het motief van de vermogensvorming niet belangrijker is dan bij de termijndeposito's die immers vooral door bedrijven worden aangehouden welke, anders dan gezinnen, de vermogensvorming niet als een op zich zelf staande doelstelling plegen te beschouwen. Verder is het denkbaar dat, in geval een verruiming is aanvaard, zich andermaal vertekeningen aandienen, b.v. doordat het publiek op grond van aantrekkelijke renteverhoudingen zijn spaartegoeden rechtstreeks gaat beleggen. In dat geval zou de oude problematiek opnieuw opduiken, de gewijzigde statistische definitie ten spijt.

Een andere, meer bij de bestaande praktijk aansluitende en daarom aantrekkelijke, oplossing wordt verkregen door aan de niet-zakelijke deposito's zodanige vormvereisten te gaan stellen dat het verschil in behandeling met de spaartegoeden grotendeels verdwijnt. In dat geval laten verplaatsingen tussen spaargelden en termijndeposito's de omvang van de liquiditeitsmassa vrijwel onberoerd, zonder dat hiervoor een radicale breuk met de in het verleden gehanteerde statistische definities noodzakelijk is.

Overigens doen overhevelingen zich evenzeer voor binnen een bepaalde liquiditeitsconceptie. Een voorbeeld vormt de door de rente-ontwikkeling aangemoedigde verschuiving van girale tegoeden naar termijndeposito's in 1969 en 1973 en de omgekeerde beweging in 1972.

Het voorgaande illustreert dat de overheveling — zoals in de verslaggeving van de Bank ook bij herhaling werd gesignaleerd — een veel ruimer terrein betreft dan alleen de spaar- en termijndeposito's. De rest van dit artikel is een poging verschuivingen in de samenstelling van het liquide vermogen ten

* De schrijver is als directie-assistent voor wetenschappelijk onderzoek werkzaam bij De Nederlandsche Bank.

1) M. M. G. Fase, Spaargelden, termijndeposito's en renteverschillen: een econometrische analyse, *Kwartaalbericht De Nederlandsche Bank*, 1977, no. 1, blz. 34-44. H. S. van der Knoop, Overheveling tussen spaargeld en termijndeposito's, *Economisch Statistische Berichten*, no. 3122, 21 september 1977, blz. 928-930. Zie ook M. M. G. Fase, Verruiming of verschralling, in: *Selecte Studies*, Rabobank 1975, in het bijzonder blz. 20-22.

gevolge van wijzigingen in de onderlinge renteverhoudingen te analyseren op basis van een verdeelmodel voor het liquide vermogen 2).

Een verdeelmodel

De financiële portefeuilletheorie leert dat de verdeling van het vermogen over verschillende vermogenscomponenten plaatsvindt met het oog op de verwachte rentestructuur en risico's. Deze theorie richt zich dus op het vermogensbestand en de verdeling daarvan. De hierna volgende analyse beperkt zich om praktische redenen tot het liquide vermogen en de verdeling daarvan over een aantal liquide activa. Uitgangspunt is dat het door het publiek op den duur gewenste of optimale aandeel $m^*(i)$ van het liquide vermogen dat wordt aangehouden in activum $M(i)$ afhangt van de onderlinge verhouding der relevante opbrengstvoeten r_j . We postuleren derhalve:

$$M^*(i) = (\alpha_{i0} + \sum_j \alpha_{ij} r_j) M \quad (1)$$

met $i, j = 1, 2, \dots, n$.

Deze functie is homogeen lineair in het liquide vermogen, M , met $M = \sum M^*(i)$; derhalve kan (1) ook worden herschreven in de aandelen $m^*(i)$, met $\sum m^*(i) = 1$.

We nemen voorts aan dat er redenen zijn — b.v. de tijd en kosten gemoeid met het transformeren van het ene activum in een ander — om onderscheid te maken tussen de optimale verdeling of verdeling op lange termijn en die op korte termijn. Dit wordt tot uitdrukking gebracht door het volgende gemodificeerde partiële aanpassingsmodel:

$$M(i) - M(i)_{-1} = \lambda [M^*(i) - M(i)_{-1}] + \gamma_i \Delta M \quad (2)$$

Formulering (2) laat zien dat de feitelijke aanpassing per activum op uniforme wijze wordt bepaald door het écart tussen gewenst en feitelijk bestand alsmede door de toename van het liquide vermogen, welke invloed in beginsel niet gelijk is voor de onderscheiden activa. Op deze wijze wordt bewerkstelligd dat er een zekere wisselwerking mogelijk is tussen onevenwichtigheden bij de verschillende activa, terwijl tevens recht wordt gedaan aan de omstandigheid dat een verandering in de beleggingsportefeuille in beginsel meer moeite vraagt dan de belegging van nieuwe middelen. Substitutie van (1) in (2) levert na herschrijving in aandelen:

$$m(i) = (1 - \lambda) m(i)_{-1} + \lambda [\alpha_{i0} + \sum_j \alpha_{ij} r_j] + \gamma_i \dot{M} \quad (3)$$

met $m(i) = M(i)/M$; $m(i)_{-1} = M(i)_{-1}/M$;

$\dot{M} = \Delta M/M$ en $i = 1, 2, \dots, n$.

Omdat steeds moet gelden dat $\sum M_i = M$ of $\sum m(i) = 1$, is het stelsel (3) onderworpen aan een aantal beperkingen, waarmee bij de schatting rekening dient te worden gehouden. Deze beperkingen zijn:

$$\sum_i \alpha_{i0} = 1 - \lambda; \sum_i \gamma_i = 1 - \lambda; \sum_i \alpha_{ij} = 0 \text{ voor alle } j.$$

Bovenstaande analyse sluit in grote trekken aan op de reeds genoemde „pitfall”-analyse van Brainard en Tobin. Aangevoerd kan worden dat het in formulering (3) gerepresenteerde stelsel vraagvergelijkingen resultante is van een algemeen model voor een optimale portefeuillesamenstelling onder onzekerheid ten aanzien van de opbrengsten bij risicomijding. Het zou te ver voeren in het bestek van deze beschouwing hierop dieper in te gaan. We volstaan er daarom mee naar de betreffende literatuur te verwijzen 3).

Schattingresultaten

Het verdeelmodel is, met inachtneming van vermelde

additiviteitsrestricties, geschat op kwartaalcijfers voor de periode 1970:1–1976:IV 4). Hierbij zijn in eerste aanleg de volgende liquide activa onderscheiden:

M(1): primaire liquiditeiten;

M(2): secundaire liquiditeiten, exclusief oneigenlijk spaargeld;

M(3): spaartegoeden bij geldscheppende instellingen en spaarbanken.

De hiermede corresponderende rentevoeten zijn:

r_1 : rente op M(1): dit is een gewogen gemiddelde van de rente op chartaal geld (= 0) en rekening-couranttegoeden;

r_2 : rente op driemaands kasgeldleningen aan de lagere overheid als maatstaf voor de rente op termijndeposito's;

r_3 : rente op gewone spaartegoeden bij banken.

De variabele $m(i)$ is telkens het aandeel van $M(i)$ in het totaal der onderscheiden liquide activa. Omdat de aanhouding van de onderscheiden vermogenscomponenten in beginsel mede onderhevig is aan seizoenmatige fluctuaties in het regressiemodel aangevuld met seizoendummies voor elk der kwartalen.

De schattingsuitkomsten voor het stelsel (3) — met $n = 3$ — zijn samengebracht in tabel 1; tussen haakjes zijn de standaardfouten vermeld. De meeste coëfficiënten zijn significant. Opvallend is dat de invloed van de groei van het liquide vermogen, gerepresenteerd door $\dot{M}$, afneemt naarmate men zich van primaire liquiditeiten in de richting van het schiergeld beweegt.

Gemakkelijk valt na te gaan dat de uitkomsten voldoen aan de opgelegde restricties. De aanpassingskwaliteit is bevredigend, evenals de DW-grootheid; kortheidshalve laten we deze grootheden hier onvermeld.

Ten slotte zij vermeld dat het stelsel (3) eveneens is geschat door de spaartegoeden te onderscheiden naar tegoeden aangehouden bij geldscheppende instellingen en overige tegoeden (derhalve voor $n = 4$). De rente op spaartegoeden bij spaarbanken figureert als vierde rentevariabele. Bij deze verdergaande desagregatie resulteerden, in het bijzonder voor de vierde vergelijking, niet-significante rentecoëfficiënten, zoals moge blijken uit de in tabel 2 vermelde schattingsuitkomsten. Opnieuw is gemakkelijk na te gaan dat is voldaan aan de additiviteitsrestricties.

Het is duidelijk dat deze verdergaande desagregatie voor de spaartegoeden, hoe elegant dit theoretisch ook moge zijn, empirisch niet veel significant oplevert. We geven dan ook de voorkeur aan de iets minder ver gaande opsplitsing van

2) Voor zover ik weet, is deze naamgeving afkomstig van Somermeijer, die met een dergelijk model een uitputtende verdeling van een grootheid over verschillende categorieën logisch consistent beschrijft. Zie W. H. Somermeijer en J. W. W. A. Wit, Een verdeelmodel, *Rapport M 14*, Centraal Bureau voor de Statistiek, d.d. 22 juni 1956; W. H. Somermeijer, Specificaties van economische relaties, *De Economist*, jrg. 115, maart 1967, blz. 305-327. Welbeschouwd is Somermeijers eis van consistentie eveneens de drijfveer achter het klassieke artikel van W. Brainard en J. Tobin, Pitfalls in financial model building, *American Economic Review*, jrg. 58, mei 1968, blz. 99-122. Overigens ontbreekt in de door Somermeijer opgesomde klasse van problemen de financiële portefeuilletheorie nog.

3) B.v. J. M. Parkin, Discount house portfolio and debt selection, *Review of Economic Studies*, jrg. 28, 1970, blz. 469-497; E. M. Gramlich en D. T. Hulett, The demand for and supply of savings deposits, in: E. M. Gramlich en D. M. Jaffee (eds), *Savings deposits, mortgages and housing*, Heath, 1972, blz. 13-62; M. Saito, Household flow-of-funds equations: specification and estimation, *Journal of Money, Credit and Banking*, jrg. 9, 1977, blz. 1-20.

4) De econometrische details alsmede de speciale problemen die de schattingsprocedure oproept, laat ik hier eenvoudigheidshalve rusten. Zie hiervoor b.v. H. Theil, *Principles of econometrics*, New York, 1971, hoofdstuk 7. De keuze van de steekproefperiode is vooral ingegeven door de omstandigheid dat zich vóór 1970 geen duidelijke door de rente-ontwikkeling aangemoedigde overhevelingsverschijnselen hebben voorgedaan. Vgl. hiervoor M. M. G. Fase, Verruiming of verschraling: een poging het liquiditeitsbegrip empirisch af te bakenen, *Selecte Studies*, Rabobank, 1975.

Tabel 1. Schattingsuitkomsten voor verdeelmodel met drie activa, 1970: I - 1976: IV

Activum	r ₁	r ₂	r ₃	m(i) ₋₁	M̄	Constante	Seizoen		
m (1)	0,0321 (0,0135)	-0,0039 (0,0006)	0,0113 (0,0047)	0,8619 (0,0373)	0,45 (0,20)	0,000 (0,026)	-0,003 (0,006)	0,006 (0,009)	-0,011 (0,003)
m (2)	-0,0491 (0,0156)	0,0070 (0,0007)	-0,0151 (0,0056)	0,9619 (0,0373)	0,22 (0,23)	0,072 (0,021)	0,006 (0,007)	-0,003 (0,011)	0,010 (0,004)
m (3)	0,0169 (0,0065)	-0,0031 (0,0003)	0,0038 (0,0025)	0,8619 (0,0373)	0,19 (0,10)	0,066 (0,024)	-0,003 (0,003)	-0,003 (0,005)	0,001 (0,002)

Tabel 2. Schattingsuitkomsten voor verdeelmodel met vier activa, 1970: I - 1976: IV

Activum	r ₁	r ₂	r ₃	r ₄	m(i) ₋₁	M̄	Constante	Seizoen		
m (1)	0,0505 (0,0144)	-0,0040 (0,0004)	0,0024 (0,0069)	0,0111 (0,0063)	0,9492 (0,0240)	0,46 (0,15)	-0,046 (0,018)	-0,002 (0,004)	0,006 (0,006)	-0,012 (0,002)
m (2)	-0,0717 (0,0169)	0,0072 (0,0005)	-0,0058 (0,0080)	-0,0139 (0,0078)	0,9492 (0,0240)	0,27 (0,16)	0,085 (0,015)	0,005 (0,005)	-0,004 (0,007)	0,010 (0,003)
m (3)	0,0186 (0,0081)	-0,0026 (0,0003)	0,0024 (0,0037)	0,0036 (0,0034)	0,9492 (0,0240)	0,18 (0,08)	-0,001 (0,012)	-0,003 (0,002)	-0,003 (0,004)	0,001 (0,001)
m (4)	0,0026 (0,0024)	-0,0005 (0,001)	0,0010 (0,0015)	-0,0008 (0,0016)	0,9492 (0,0240)	0,04 (0,02)	0,013 (0,006)	0,000 (0,001)	0,001 (0,001)	0,001 (0,000)

tabel 1 5). Zoals bij elk econometrisch model is het niet moeilijk amenderingen te verzinnen op de gebezigde specificatie en daarmee andere schattingsuitkomsten te genereren. Ik heb, in samenwerking met Drs. Dongelmans ook verschillende andere specificaties beproefd. De resultaten wekken de indruk dat deze variaties op hetzelfde economische thema niet tot opzienbarende verschillen voeren.

Simulatie-uitkomsten

Een van de oogmerken van econometrisch onderzoek kan zijn de verschaffing van een op de empirie gestoeld instrumentarium om de werkelijkheid te bekijken onder b.v. andere dan de heersende condities. Het is deze gedachte die ten grondslag ligt aan onze poging de omvang van de overheveling te ramen. Vergeleken wordt daarbij de verdeling van het liquide vermogen bij een normaal geachte rentestructuur met de verdeling zoals deze zich in feite voordoet. Het is duidelijk dat hetgeen als „normaal” wordt aangemerkt een oordeel vergt over de rentestructuur. Analytisch is er daarom op zijn best sprake van een hypothetisch referentiekader dat men naar believen kan veranderen 6).

Bij wijze van werkhypothese ga ik ervan uit dat er een bepaald gebruikelijk verschil bestaat tussen termijndepositorente en spaarrente. We beschouwen daarbij drie alternatieve situaties overeenkomend met een écart van resp. 1,8%, 1,2% en 0,6%, terwijl we de rente op primaire liquiditeiten en spaartegoeden eenvoudigheidshalve fixeren op de werkelijke waarde. Het behoeft geen betoog dat dit een vergaande stilering is van een normaal geachte rentestructuur. Deze werkwijze biedt echter de mogelijkheid enig inzicht te verwerken in de omvang van de overheveling bij alternatieve veronderstellingen. De uitkomsten voor 1975 en 1976 zijn samengebracht in tabel 3.

Evenals in het artikel in het *Kwartaalbericht* is de procedure de volgende. Als overheveling wordt aangemerkt het verschil tussen het feitelijke bestand en het berekende bestand bij de lopende rente op primaire liquiditeiten en spaartegoeden, terwijl de rente op secundaire liquiditeiten resp. 0,6 procentpunt, 1,2 procentpunt of 1,8 procentpunt hoger is dan de rente op spaartegoeden. De uitkomsten in tabel 3 laten zien dat de simulaties een vertekening van de liquiditeitsquote suggereren per ultimo 1976 van resp. 2,6, 1,8 en 1,0 procent-

Tabel 3. De overheveling van spaartegoeden naar de liquiditeitenmassa (+)

Periode		Renteverschil (r ₂ - r ₁)					
		0,6			1,2		
		in mln. guldens			in % van het nationale inkomen		
1975	I	6.300	4.900	3.500	3,5	2,7	1,9
	II	5.100	3.600	2.200	2,8	2,0	1,2
	III	3.800	2.300	800	2,0	1,2	0,4
	IV	3.300	1.800	300	1,7	0,9	0,2
1976	I	2.400	800	- 800	1,2	0,4	- 0,4
	II	2.100	400	- 1.200	1,0	0,2	- 0,6
	III	4.700	3.000	1.300	2,2	1,4	0,6
	IV	5.800	4.000	2.200	2,6	1,8	1,0

punt. Dit is gemiddeld 0,5 procentpunt hoger dan de in het artikel in het *Kwartaalbericht* (tabel 1 en tabel 2) vermelde berekeningen voor dat tijdstip. Ongetwijfeld hangt dit verschil samen met de wijziging in het model en de veel stringenter veronderstelling ten aanzien van de rente die onze voorgaande exercitie vraagt. Overigens is het geruststellend te mogen vaststellen dat de mutaties in het niveau van de met de overheveling gemoeide bedragen weinig afwijken van onze eerdere resultaten. De beoordeling van de monetaire ontwikkeling draait ten slotte toch om de veranderingen van de liquiditeitenmassa en liquiditeitsquote.

5) Dit is één van mijn argumenten tegen het door Van der Knoop van stal gehaalde formalisme dat de werkwijze van de Bank „in strijd is met de eigen opvatting over hoe het proces zich afspeelt”. Relevanter is echter de vraag of dit proces zich in enige omvang kan afspelen. Gelet op de grootteverdeling van spaartegoeden bij spaarbanken is dit twijfelachtig. De regressie-uitkomsten van tabel 2 geven bovendien steun aan dit vermoeden. Ten slotte is het, zoals Van der Knoop eigenlijk zelf ook zegt, geenszins zeker dat overheveling bij spaarinstellingen de liquiditeitenmassa onberoerd laat. De methode uit het *Kwartaalbericht* mikt daarom op het voordeel van de twijfel.

6) In dit verband wil ik opmerken dat de beweringen van Van der Knoop over een „toerekeningsprobleem” en een „onoplosbaar probleem” bij een dergelijke simulatie veeleer duiden op een nog beperkte ervaring bij Van der Knoop dan op een beperking van de door mij gevolgde procedure. Ik houd het er dan ook maar op dat hij de kansen om onderzoekresultaten praktisch aan te wenden wat laag heeft aangeslagen.

Bij de beoordeling van deze uitkomsten is het goed te bedenken dat met de uitkomst van een econometrische reken-som evenmin het laatste woord is gezegd als bij alles wat gedrukt staat. De resultaten van een schatting, zoals in het voorgaande is gepresenteerd, bieden een richtsnoer voor de beoordeling van de lopende ontwikkeling van de liquiditeitsmassa. Aanvullende informatie, b.v. verkregen uit steekproeven uitgevoerd door banken over de omvang van de overheveling, opent de mogelijkheid zich een oordeel te vormen over het werkelijkheidsgehalte van onze macro-economische benaderingen. Deze behoefte aan aanvullende gegevens klemt te meer wanneer de gevolgde procedure niet slechts een veronderstelling vraagt over het *normaal geachte renteverskil* (zoals bij de eenvoudige versie), maar ook over het *normaal geachte niveau* der relevante rentevoeten (zoals bij de onderhavige versie).

Besluit

Het voorgaande is een poging het overhevelingsvraagstuk te plaatsen in het perspectief van een algemeen portefeuillemodel en dit vervolgens bij wijze van voorbeeld empirische inhoud te geven. De uiteenzetting maakt duidelijk dat een portefeuillemodel zich richt op bestandsgrootheden en dat stroomgrootheden hiervan een afgeleide vormen 7). Een interessante vraag is hoe het in dit artikel gepresenteerde model zich verhoudt tot de eenvoudige versie, die eerder werd gebruikt om de overheveling globaal te benaderen.

Ten gevolge van de additiviteitsrestricties leidt elke mutatie in $m(3)$ tot veranderingen in de overige liquide vermogenscomponenten, die echter per definitie samen de liquiditeitsmassa beschrijven. Overheveling van spaartegoeden naar de liquiditeitsmassa (of omgekeerd) wordt dus volledig beschreven door de relatie van $m(3)$ uit tabel 1. Deze relatie laat zich als volgt herschrijven:

$$m(3) = 0,86 m(3)_{-1} - 0,0031(r_2 - r_3) + 0,007r_3 + 0,0175r_1 + 0,19M + 0,066 + \text{seizoen} \quad (4)$$

De relatie, gebruikt in de gepubliceerde correctieprocedure, luidt (in de in dit artikel gebezigde notatie):

$$m(3) = 0,78m(3)_{-1} - 0,003(r_2 - r_3) + 0,118 + \text{seizoen} \quad (5)$$

De overeenkomsten maar ook de verschillen tussen de vergelijkingen (4) en (5) zijn frappant en illustreren andermaal dat de in het *Kwartaalbericht* gebezigde versie inderdaad een speciaal geval is van een algemeen portefeuillemodel dat voldoet aan de vereisten van logische consistentie. Het meest opvallende verschil is de lagere aanpassingssnelheid in vergelijking (4). Hier staat evenwel tegenover dat in de formulering van dit artikel onderscheid is gemaakt tussen onevenwichtig-heden ten gevolge van een veranderde optimale aanhouding op grond van renteveranderingen en onevenwichtig-heden ontstaan door de groei van het liquide vermogen. Zoals reeds werd opgemerkt, ligt het voor de hand dat het herverdelen van de bestaande portefeuille meer tijd vergt dan het beleggen van het nieuwe liquide vermogen.

Tot besluit is het dienstig, naast wat gezegd is over de algemeenheid van onze benadering, ook iets te zeggen over de beperkingen van het model. De belangrijkste beperking is wel dat het, zoals meestal bij econometrische relaties, uitgaat van vaste coëfficiënten die zijn geschat uit gegevens over het verleden. Dit betekent dat geen plaats is ingeruimd voor een zich wijzigend gedrag t.a.v. renteversillen die verschuivingen in een financiële portefeuille aanmoedigen. Niet uitgesloten mag echter worden dat, onder invloed van de aanhoudend grote renteschommelingen op de depositomarkt, gedurende de laatste jaren bij het beleggende publiek een grotere rente-bewustheid is ontstaan.

Hoe dit ook zij, de door mij beproefde modificatie van het model in deze zin heeft tot dusver empirisch niet veel op-

geleverd. Een andere modificatie beschouwde p_j in afhanke-lijkheid van de r_j . Deze uitbreiding heeft geen significant resultaat opgeleverd. Het model is daarom in zijn oorspron-kelijke formulering gehandhaafd 8). Hier staat tegenover dat de opneming van de variabele M , waardoor elke toe-name van het liquide vermogen op zich zelf haar weerslag vindt in de verdeling, zeker een verfijning is die plotselinge wijzigingen in het liquide vermogen laat doorwerken in de verdeling. Een meer praktische beperking van het bovenstaan-de verdeelmodel is zijn geschiktheid voor extrapolatie van de toekomstige ontwikkeling. Hoewel het in beginsel mogelijk is met een verdeelmodel te voorspellen, ligt het bij deze toe-passing meer voor de hand, uit te gaan van een stelsel vraag-vergelijkingen voor liquide activa, zoals door mij bij een andere gelegenheid werd uitgewerkt 9).

M. M. G. Fase

7) Wat dit betreft lijkt de kritiek van Van der Knoop veel op een onnodige mystificatie. Dit geldt evenzeer voor het door hem voorgesteelde alternatief. Op eenvoudige wijze kan algebraïsch worden aan-getoond dat Van der Knoops voorstel een speciaal geval is van de be-treffende vergelijking uit het artikel in het *Kwartaalbericht*, waarbij de groeiwet van het liquide vermogen gelijk aan nul wordt gesteld. Overigens is voor een correctie van de *liquiditeitsquote* alleen de stand en niet de mutatie van de overheveling van betekenis; ons model gaat echter uit van standen.

8) Zie hiervoor ook B. M. Friedman, Financial flow variables and the short-run determination of long-term interest rates, *Journal of Political Economy*, no. 4, 1977, blz. 661-689.

9) Zie bijv. M. M. G. Fase, *The demand for liquid assets: the time series evidence for the Netherlands 1963:II - 1975:IV*, gestencild rapport 7705, De Nederlandsche Bank NV, maart 1977.

NASCHRIFT

De reactie van Dr. M. M. G. Fase op mijn kanttekeningen speelt zich bijna geheel af in de noten bij zijn artikel. Deze noten blijken gemakkelijk te kraken. Het gereedschap daarvoor reikt Fase zelf aan.

Allereerst is daar de kwestie van het spaargeld van de spaarbanken. Consequente toepassing van de portefeuilletheorie in de geest van het pitfalls-artikel van Brainard en Tobin zou consolidatie vereisen van de spaarbanken en de geldscheppende instellingen om te voorkomen dat de liquiditeiten aangehouden door de spaarbanken ten onrechte aan het publiek worden toegerekend 1). Deze consolidatie heeft echter tot gevolg dat men de spaarbanken óók als geldscheppende instellingen zou kunnen beschouwen 2). In de monetaire analyse van De Nederlandsche Bank (DNB) gebeurt dat nu juist niet, zodat zij derhalve in het kader van de portefeuilletheorie tot het publiek zouden behoren. In beide artikelen van Fase hangen de spaarbanken er tussen-in: met betrekking tot het spaargeld worden zij tot de geldscheppende instellingen gerekend, met betrekking tot hun liquiditeitsbezit tot het publiek. Is er een reden voor deze halfslachtige positie? Eigenlijk niet, omdat het twijfelachtig is in hoeverre overheveling tussen spaargeld van spaarbanken en liquiditeitsmassa de omvang van de laatste beïnvloedt (zie mijn artikel). Bovendien blijkt uit Fase's tabel 2, vergelijking 4 dat de spaargelden aangehouden bij spaarbanken niet significant rentegevoelig zijn, zodat beïnvloeding van de liquiditeitsmassa uit dien hoofde toch wel erg onwaarschijnlijk wordt! Redenen genoeg om dit spaargeld weg te laten en het portefeuillemodel geheel in overeenstemming met DNB's eigen monetaire analyse toe te passen.

Vervolgens mijn zogenaamde mystificatie. DNB hanteert

1) Zie hun schema (20.1) van activa en passiva der onderscheiden sectoren, waarin alleen schuldverhoudingen tussen en niet binnen de sectoren voorkomen.

2) Alleen met een lang bedrijf.

Nederlandse baggeraars in internationale wateren

A.A.M.M. TAK*

De Nederlandse baggerindustrie heeft het niet gemakkelijk. Op de binnenlandse markt is de hoeveelheid werk de afgelopen jaren sterk teruggelopen, waardoor de bezettingsgraad van het materieel op een bedenkelijk laag peil is gekomen. Op de buitenlandse markt is sprake van sterke concurrentie. Bovendien wordt daar de omvang van de projecten steeds groter, zodat hoge investeringen noodzakelijk zijn en de financiering van deze projecten problemen kan gaan geven.

Inleiding

Baggeraars moeten al in de oudheid hebben bestaan voor het openhouden van rivieren en andere vaargeulen, doch over de wijze waarop en met behulp van welk soort materieel men dit destijds heeft gedaan is weinig bekend. Bij de ontwikkeling van het baggermaterieel hebben Nederlandse werven steeds een belangrijke rol gespeeld, met name omdat in Nederland verschillende grote werken werden uitgevoerd (droogmakerijen in de 17de eeuw. Nieuwe Waterweg, Zuiderzeewerken, Deltawerken enz). Vanaf ca. 1875 heeft de bouw van baggermolens een grote vlucht genomen en omstreeks diezelfde tijd zijn ook de zuigers ontwikkeld, terwijl in het begin van de 19de eeuw baggermolens werden gebouwd van het thans nog gangbare type (met schuin liggende ladder).

Door de uitvoering van o.a. de hierboven genoemde grote baggerprojecten verkregen de Nederlandse baggeraars ook internationaal grote bekendheid. Werd de eerste fase van het graven van het Noordzeekanaal (1865 - 1876) nog uitge-

voerd door een Engelse aannemer, de latere grote projecten werden door binnenlandse baggermaatschappijen gerealiseerd. Internationaal gezien hebben de Nederlandse baggeraars juist in die periode de Engelse baggerindustrie van de eerste plaats verdrongen. Brenda Horsfield en Peter Bennet Stone geven hiervan het volgende relaas: „Consider the British dredging industry, this was once one of the world's best but it is now completely overshadowed by the Dutch” 1). Met betrekking tot de redenen voor deze terugval van de Britten wordt het volgende opgemerkt: „The reasons are partly the decline of the Clyde Shipbuilding industry in spite of injections of the sort of taxpayer's money that would set the oceanographers rolling in their boats. But a more important reason is that public policy has never given the dredging industry anything to do” 2).

In Nederland ligt de hier geschetste situatie anders, hoewel de laatste jaren van de zijde van de baggeraars wordt aangedrongen op verregaande overheidsmaatregelen. De overheid is weliswaar nog steeds de belangrijkste opdrachtgever op de binnenlandse baggermarkt, maar door diezelfde overheid worden ook maatregelen genomen die juist de hoeveelheid werk in het binnenland voor de baggerindustrie sterk negatief beïnvloeden. Hierdoor dienen de baggeraars hun materieel elders in te zetten of althans te proberen hiervoor elders

* De auteur is projectleider op een marktonderzoeksbureau. Bij het samenstellen van het artikel heeft hij gebruik gemaakt van gegevens van de Vereniging „Centrale Baggerbedrijf” te Leidschendam, alsmede van de studie „Het internationale baggerbedrijf”, gepubliceerd in het Jaarverslag van de Nationale Investeringsbank NV, 1976, blz. 38-49. Speciale dank is hij verschuldigd aan Drs. D. J. Hugenholtz van het „Centrale Baggerbedrijf”.

1) Brenda Horsfield en Peter Bennet Stone, *The great ocean business*, Hodder and Sloughton, 1972, blz. 196.

2) Idem.

als hulpmiddel bij het monetaire beleid een model — de monetaire analyse — waarbinnen bepaalde passiva van financiële instellingen een etiket opgeplakt krijgen, namelijk (in dit verband) spaargeld of liquiditeiten. Dit vindt plaats volgens nauwkeurig omschreven en diep doordachte definities. Kan men nu gegeven een actuele verdeling van het liquide vermogen en blijvende binnen het model met zijn definities een andere toerekening maken? Natuurlijk niet. Is het dan mogelijk — het model uitbreidende door de actuele verdeling af te laten hangen van het renteververschil — een verdeling te vinden door te abstraheren van het lopende renteververschil? Dat kan evenmin. Maar dan is een correctieprocedure welke een andere verdeling impliceert dan de actuele in strijd met het model zolang dat met zijn definities van spaargeld en liquiditeiten gehandhaafd blijft. Of zijn die definities gewijzigd? Is spaargeld soms alleen spaargeld als het bij een renteververschil van 1,2% op een spaar-

rekening staat? Want dat is dan de consequentie van het vasthouden aan de correctieprocedure. Is enige toelichting nu niet op zijn plaats over het waarom van dit curieuze criterium, meer dan dat er sprake is van een „hypothetisch referentiekader dat men naar believen kan veranderen”?

Er is echter een „correctie”-procedure mogelijk zonder de definities uit de monetaire analyse te laten vallen, namelijk via de wijze zoals aangegeven in mijn artikel. Hierbij stelt men slechts vast hoeveel liquide vermogen zich in een zekere periode van de ene component naar de andere heeft verplaatst. Niet meer, maar ook niet minder 3).

H. S. van der Knoop

3) Gemakkelijk valt aan te tonen dat mijn voorstel zowel het voorraadeffect als het stroomeffect van de renteverandering omvat; het liquide vermogen kan groeien zoveel het wil.

emplooi te vinden. De markt in de andere Westeuropese landen (exclusief de landen van het Oostblok) vertoont echter min of meer hetzelfde beeld als in Nederland, zodat ook de baggerindustrie in die landen naarstig naar andere afzetgebieden zoekt voor haar „produkt”.

Thans is de situatie zo dat met name in het Midden-Oosten en in de Latijnsamerikaanse landen veel baggerwerkzaamheden beschikbaar komen voor de internationale baggerindustrie. Op de internationale markt heeft Nederland zich een redelijke plaats weten te veroveren, maar dat is niet voldoende. Niet alleen heeft men op de internationale markt te maken met concurrerende landen die eveneens voor hun materieel capaciteit proberen te verkrijgen (met name landen als Korea en Japan), doch tevens dient rekening te worden gehouden met een mogelijk opkomende baggerindustrie in de verschillende opdrachtlanden zelf.

Economische betekenis van de baggerindustrie

Een groot aantal ondernemingen in Nederland houdt zich bezig met het uitvoeren van baggerwerken, waarvan met name de grote bedrijven deze werken ook internationaal uitvoeren. De baggerindustrie in deze betekenis bood in 1975 werkgelegenheid aan zo'n 6.700 personen. Daarnaast zijn zo'n 3.000 personen werkzaam bij de gespecialiseerde baggerwerken in Nederland. Het grootste deel van het benodigde materieel wordt in Nederland gebouwd. Volgens de studie van de NIB bedroeg de waarde van de investeringen in drijvend materieel in 1975 naar schatting f. 400 mln., terwijl wordt verwacht dat deze in de komende twee jaar op hetzelfde peil zal blijven. Tevens wordt jaarlijks tussen f. 300 en f. 400 mln. besteed aan reparatie en onderhoud, hetgeen voor een groot gedeelte door Nederlandse bedrijven wordt uitgevoerd.

De internationale activiteiten van de Nederlandse baggerindustrie, leveren een niet onaanzienlijke bijdrage aan de Nederlandse betalingsbalans. Voor 1975 werd deze bijdrage in genoemde NIB-studie geschat op f. 1,6 mrd.

De Nederlandse baggermarkt

De omvang van de binnenlandse baggermarkt is de afgelopen jaren sterk teruggelopen. Indien de werkhoeveelheid in 1970 op 100 wordt gesteld, is deze in 1971 nog tot 113 gestegen, doch daarna sterk teruggevallen tot 83 in 1972. In 1975 is de werkhoeveelheid nog slechts 60% van de hoeveelheid in 1970 (zie tabel 1).

Tabel 1. Werkhoeveelheid in Nederland, 1970-1975 in % (1970 = 100) a)

	Totaal generaal	Sleep- hopper- zuigers	Zuigers	Molens	Drijvende tussen- stations	Bakken
1970	100	25	41	10	2	22
1971	113	34	44	10	2	23
1972	83	15	34	9	2	23
1973	71	18	26	6	2	19
1974	67	15	26	6	2	18
1975	60	19	19	5	1	16
1976	60	16	21	4	2	17

a) Onder werkhoeveelheid wordt verstaan:
totaal aantal uren gewerkt $\times$ aanbouwwaarde 1971.

totaal aantal uren in jaar

De aanbouwwaarde 1971 is de nieuwbouwwaarde op basis van het prijspeil van 1970 en wordt bepaald door de capaciteit van het materieel.

Bron: Vereniging „Centrale Baggerbedrijf”.

De zuigers, de sleephopperzuigers en de bakken namen in 1970 ca. 88% van de totale werkhoeveelheid voor hun rekening en in 1975 ca. 90%. Relatief gezien daalde de werkhoeveelheid voor de zuigers het meest; daarna die voor de molens en de drijvende tussenstations.

Uit tabel 2 blijkt, dat de werkhoeveelheid van het groot materieel in de periode 1970 - 1976 met bijna 50% daalde, van het middelgroot materiaal met ruim 50% en van het kleinere materieel met 50%. Voor de hopperzuigers daalde de hoeveelheid werk met ca. 36%.

Tabel 2. Verloop van de werkhoeveelheid naar grootteklasse van de werktuigen (1970 = 100)

	Totaal	Klein materieel	Middel- groot materieel	Groot materieel	Hopper- zuigers
1970	100	100	100	100	100
1971	113	102	109	102	138
1972	83	88	98	69	62
1973	71	70	74	47	72
1974	67	63	65	61	64
1975	60	47	52	39	79
1976		50	48	51	64

Bron: Vereniging „Centrale Baggerbedrijf”.

Een verklaring voor de relatief sterke achteruitgang van zowel het kleine als het grote materieel is het feit dat het kleine materieel een gedeelte van de markt verliest aan „droog” materieel (zoals draglines e.d.), terwijl de grote projecten, waarop bij uitstek het zware materieel wordt ingezet, in omvang zeer sterk zijn teruggelopen. Volgens het Centrale Baggerbedrijf is een andere verklaring het feit dat het groot materieel steeds meer in het buitenland wordt ingezet en in toenemende mate door middelgroot materieel wordt vervangen.

De binnenlandse baggerindustrie is zoals gezegd in belangrijke mate afhankelijk van de overheid als opdrachtgever. In 1970 werd bij een werkhoeveelheid van 100 83% van de totale binnenlandse markt in opdracht van rijk, gemeenten en provincies uitgevoerd. In 1976 daalde dit aandeel tot 77%. De overige werkzaamheden werden uitgevoerd in opdracht van zand- en grindbedrijven, waterschappen, ruilverkavelingen en particulieren.

In dezelfde periode daalde de werkhoeveelheid welke voor rekening van de overige opdrachtgevers kwam van 17 in 1970 tot 15 en 13 in de jaren 1973 en 1974 en eveneens 13 in 1976. Op basis hiervan kan worden gesteld, dat het beleid van de overheid de belangrijkste oorzaak is van het teruggelopen van de binnenlandse markt.

De werkhoeveelheid in Nederland is sterk beïnvloed door de daling van het aandeel van de havenwerken hierin (ruwweg daalde deze werkhoeveelheid tot een kwart van die van 1970). Voor haast alle andere sectoren kan een teruglopende hoeveelheid werk worden geconstateerd (opspuiten van terreinen, wegebouw, deltawerken). De werkzaamheden voor vaarwegen en binnenhavens zijn evenwel met uitzondering van 1971 en 1974, vrij constant gebleven.

Een andere factor, die de binnenlandse vraag naar baggerwerken beïnvloedt is de sterk teruggelopen vraag naar nieuw werk. De vraag naar onderhoudswerkzaamheden is eerst na 1973 iets afgenomen. Dat de vraag naar nieuw werk sterk is gedaald, houdt verband met het feit dat grote projecten in de loop der jaren hun voltooiing naderden (Deltawerken), terwijl de overheid niet voldoende compenserende werkzaamheden liet uitvoeren. Dit laatste heeft te maken met infrastructurale problemen waarmee de overheid wordt geconfronteerd, alsmede met problemen betreffende het milieu e.d.

De zeer sterke achteruitgang van het aantal uitgevoerde baggerwerken heeft de bezettingsgraad van de in Nederland aanwezige vloot sterk in negatieve zin beïnvloed. Volgens het jaarverslag van het Centrale Baggerbedrijf heeft een sanering van de vloot door middel van sloop in 1973 en een massale trek naar het buitenland niet kunnen voorkomen dat de bezettingsgraad van de vloot in 1976 op een uiterst bedenkelijk peil is gekomen. De daling geldt voor het grote en kleine

materieel; de bezettingsgraad van de hopperzuigers mag volgens dezelfde bron in 1976 bevredigend worden genoemd. In tabel 3 wordt voor de periode 1970 - 1976 een overzicht gegeven van de bezettingsgraad van de in Nederland aanwezige vloot.

Tabel 3. Bezetting van de in Nederland aanwezige vloot inclusief overuren en ploegendienst; stil liggend gedeelte in % van de in Nederland aanwezige vloot

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Bezetting (%):							
Klein materieel	43	45	41	37	40	31	34
Middelgroot materieel	70	73	62	53	60	53	50
Groot materieel	93	92	66	48	63	41	58
Hopperzuigers	118	126	69	88	89	131	86
Totaal:	81	86	61	57	64	62	58
Stil liggend (%):							
Klein materieel	62	61	65	69	66	73	72
Middelgroot materieel	48	47	55	60	53	60	62
Groot materieel	43	43	56	67	57	68	62
Hopperzuigers	42	44	63	56	56	44	61
Totaal:	48	48	59	62	57	61	64

Bron: Vereniging „Centrale Baggerbedrijf“.

Hieruit blijkt dat de bezettingsgraad van het kleine materieel in 1975 op 31% is gekomen en van het groot materieel op 41%. In 1970 waren deze percentages respectievelijk nog 43 en 93, hetgeen vooral voor het groot materieel aangeeft dat de vraag hiernaar bijzonder sterk is teruggevallen. Aangezien de bezettingsgraden zijn gebaseerd op een normale werkweek in enkele ploeg, kan door ploegendiensten en overuren een bezetting van meer dan 100% worden bereikt (hopperzuigers 131%). Voor de totale binnenlandse vloot is de daling vrij spectaculair geweest, namelijk van 86% in 1971 tot 57% in 1973. In 1974 vond een lichte opleving plaats tot 64% doch in 1975 trad opnieuw een daling in tot 62%.

In tabel 3 wordt tevens een overzicht gegeven van het percentage van de in Nederland aanwezige vloot waarop geen beroep behoeft te worden gedaan. Stil liggen en de bezettingsgraad zijn niet complementair, zodat de som van beide boven de 100% kan uitkomen.

In de loop der jaren is een steeds groter deel van de in Nederland aanwezige vloot niet benut, hetgeen blijkt uit het stijgende percentage van de vloot dat stil ligt. Ook hier voert het klein materieel met 72% in 1976 de boventoon, terwijl de overige materiaalgroepen een hoog percentage bereiken. Voor de hopperzuigers is in 1975, na een stabilisatie over de jaren 1973 en 1974, een vrij grote daling ingetreden, doch het is thans nog niet bekend in hoeverre deze verslechtering zich in 1976 heeft doorgezet.

De buitenlandse baggermarkt

Uit het voorgaande zal duidelijk zijn geworden dat de internationale baggermarkt voor de Nederlandse baggeraars van groot belang is geworden. Toch kon de expansie in het buitenland niet bewerkstelligen dat de baggervloot volledig emplooi kon vinden, daar de in het buitenland uit te voeren werken niet altijd geschikt waren om het beschikbare materieel in te zetten. Het Centrale Baggerbedrijf stelt zelfs dat de indruk bestaat dat verdere expansie alleen gerealiseerd kan worden door het bouwen van voor de buitenlandse markt geschikt nieuw materieel. (Wat van de Nederlandse vloot geschikt is om in het buitenland te worden ingezet, werkt daar ook momenteel).

De in het vorenstaande geschetste situatie ten aanzien van de bezettingsgraad van de in Nederland aanwezige vloot en

het percentage dat stil ligt, kan alleen worden verbeterd door opdrachten in Nederland zelf, waarbij de centrale overheid een belangrijke rol kan spelen. Daarnaast zijn wellicht binnen Europa nog mogelijkheden aanwezig, doch de kansen daarop zijn nauwelijks te schatten.

Bijna de helft van de ingeschreven vloot bevindt zich in het buitenland (gerekend naar de aanbouwwaarde). Meer dan driekwart van de totale ingeschreven aanbouwwaarde van de sleephopperzuigers, bijna een kwart van de drijvende tussenstations, meer dan een kwart van de bakken, ongeveer 40% van de baggermolens en meer dan 40% van de zuigers bevond zich per ultimo 1975 in het buitenland (zie tabel 4). Het percentage van de totale in het buitenland aanwezige aanbouwwaarde is dan ook sterk gestegen (van 29 in 1971 tot 50 in 1976) en zal wellicht in de toekomst nog verder toenemen.

Tabel 4. Aanwezig in het buitenland in % van de ingeschreven vloot (aانبouwwaarde)

	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Sleephopperzuigers	46	59	65	71	76	70
Zuigers	22	26	28	37	43	49
Baggermolens	37	33	36	45	39	46
Drijvende tussenstations ...	17	22	18	16	24	34
Totaal werktuigen:	32	38	42	50	54	...
Bakken	18	20	20	23	26	25
Totaal algemeen:	29	34	38	45	49	50

Bron: Vereniging „Centrale Baggerbedrijf“.

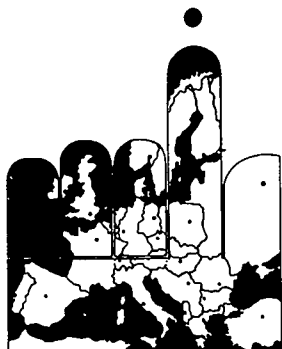
Er is weinig concrete cijfermatige informatie voor handen, waaruit het belang van de internationale baggermarkt voor de Nederlandse baggeraars voldoende kan worden afgelezen. Enkele jaren geleden werd de internationale markt geschat op een totale waarde van f. 3 mrd., waarvan f. 775 mln. voor rekening zou komen van de Nederlandse baggeraars (marktaandeel van 26%). Volgens gegevens van de NABU (een Nederlandse vereniging van bouwbedrijven met belangen in het buitenland) steeg het aandeel van de Nederlandse baggeraars in internationale wateren. De waarde voor deze baggeraars in het buitenland zou in 1975 tot f. 1.230 mln. zijn gestegen. De totale waarde van de door Nederlandse aannemers in het buitenland uitgevoerde werken beliep in dat jaar f. 3 mrd., zodat de baggeraars daarvan 41% voor hun rekening namen, gevolgd door de aannemers van woningbouwprojecten met 18%.

Hieruit kan worden geconcludeerd dat in de jaren 1974 en 1975 de waarde van de door Nederlandse baggeraars in het buitenland uitgevoerde werken met bijna 60% is gestegen. Hoe echter de ontwikkeling na 1975 is geweest kan thans nog niet worden aangegeven. Het is niet onwaarschijnlijk dat het marktaandeel van de Nederlandse baggeraars sindsdien onder zware druk van de buitenlandse concurrentie op de internationale baggermarkt is komen te staan. Feit is dat de activiteiten zich steeds verder verschuiven, daar de Europese markt minder interessant is geworden als gevolg van onder meer de toenemende concurrentie.

De internationale baggermarkt is niet voor alle Nederlandse baggermaatschappijen toegankelijk. Alleen de grote ondernemingen zijn in staat te investeren in zwaar materieel dat in vele gevallen speciaal voor buitenlandse projecten moet worden ontworpen. Op de Europese baggermarkt daarentegen is wel plaats voor kleine ondernemingen, doch deze markt wordt gekenmerkt door de reeds genoemde hevige concurrentie.

Samenvatting

Het hiervoor geschetste beeld van de Nederlandse baggerindustrie is weinig rooskleurig voor zover het de binnenlandse baggermarkt betreft. De bezettingsgraden van het materiaal

Het Europees Sociaal Fonds, een druppel op een gloeiende plaat?

MR. C. A. CRISHAM

Onlangs werd de werking van het Europees Sociaal Fonds — een van de voornaamste instrumenten waarover de Europese Gemeenschap beschikt voor het voeren van een communautair werkgelegenheidsbeleid — voor de tweede maal herzien. Sinds de oprichting van het Fonds is de werkgelegenheids situatie in de Gemeenschap volledig veranderd. In dit artikel zal worden ingegaan op de nieuwe bepalingen en op de vraag in hoeverre het herziene Fonds in staat is een constructieve rol te spelen bij de bestrijding van de huidige werkloosheid.

Inleiding

Het Europees Sociaal Fonds werd opgericht krachtens artikel 123 van het EEG-verdrag. Het heeft tot taak de tewerkstelling en beroepsmobiliteit van werknemers binnen de Gemeenschap te vergemakkelijken en te bevorderen, in het bijzonder door het verlenen van bijdragen in de kosten van herscholing en verplaatsing van werknemers. In 1971 werd het Fonds voor de eerste keer grondig hervormd. De nieuwe regels werden door de EG-Ministerraad vervat in een basisbesluit en een aantal uitvoerende verordeningen 1). Ook deze hervorming ging uit van een hoge graad van werkgelegenheid in de Gemeenschap, zodat het Fonds zijn steun op een aantal knelpunten van traditionele probleemgebieden en categorieën kon concentreren.

Intussen is de stand van de arbeidsmarkt in de lidstaten van de Gemeenschap diepgaand veranderd. Niet alleen de perifere regio's en bepaalde groepen

van werknemers zijn getroffen, maar alle gebieden en groepen, inclusief „de mannelijke werknemer van gemiddelde leeftijd in de centrale gebieden van de Gemeenschap” 2).

Zoals voorzien in het basisbesluit van 1971, is de Raad van de EG in 1977 overgegaan tot een tweede herziening van het Fonds. In maart heeft de Commissie aan de Raad een gedetailleerde serie voorstellen voorgelegd 3). Een pakket van nieuwe maatregelen werd op 20 december 1977 door de Raad aangenomen en trad in werking op 1 januari 1978 4).

Noemenswaard is dat het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal een eigen, veel omvattender systeem van steunverlening kent dat de kolen- en staalindustrie van een bevoorrechte positie t.o.v. andere sectoren verzekerd. In de oorspronkelijke opzet van dit artikel was er niet in voorzien het EGKS-systeem van steunverlening te bespreken, maar

gezien de huidige belangstelling daarvoor i.v.m. de plannen tot steun aan Hoogovens, die gedeeltelijk door de EGKS wordt gefinancierd, wordt aan het einde van het artikel enige aandacht aan dit systeem gewijd.

De werkerterreinen van het Fonds

Bij de eerste herziening van het Fonds ontstonden aanzienlijke meningsverschillen tussen de lidstaten met betrekking tot de optimale besteding van de middelen van het Fonds. Enerzijds wensten sommige lidstaten (met name Nederland) van het Fonds uitsluitend een instrument te maken ter begeleiding van het communautaire beleid dat op verschillende terreinen werd gevoerd, b.v. op het gebied van de landbouw. Anderzijds wenste Italië dat het Fonds een meer autonoom instrument zou worden en met name steun zou verlenen aan die lidstaten die ten opzichte van de andere een structurele achterstand hadden. Deze strijd is uitgemond in een politiek compromis, inhoudende dat de bijstandsverlening van het Fonds in twee

1) Zie *Pb.*, 1971, L 28.

2) Zie *Derde verslag van de Commissie over de werkzaamheden van het Europees Sociaal Fonds*, blz. 70.

3) COM(77) 90 def.

4) Zie *Pb.*, 1978 L 337.

dat in Nederland (nog) aanwezig is, staan onder zware druk en een toenemend gedeelte van de binnenlandse vloot ligt stil. De redenen voor deze weinig florissante situatie zijn reeds aangegeven.

Daar de Nederlandse overheid de belangrijkste opdrachtgever van de binnenlandse baggeraars is, zal diezelfde overheid de eerst aangewezen zijn om in de situatie verbetering te brengen. De sanering in 1973 van de in het binnenland aanwezige vloot en de expansie van de baggeraars op buitenlandse markten, hebben niet kunnen voorkomen dat de binnenlandse situatie is verslechterd. Ook van de Europese baggermarkt kan op korte termijn weinig heil voor de hier nog aanwezige overcapaciteit van de vloot worden verwacht, daar de concurrentie vrij groot is en de omstandigheden in de ons omringende landen weinig verschillen van de Nederlandse situatie.

Voor de internationale baggeraars zal het eveneens moeilijk worden om hun huidige vooraanstaande positie te handhaven of te verstevigen. De omvang van de projecten wordt steeds groter, zodat steeds grotere investeringen in materieel noodzakelijk zullen zijn, terwijl tevens de financiering van deze grote projecten problemen kan gaan geven. Ook hier ligt een taak voor de Nederlandse overheid. Het verstrekken van kredieten of garanties kan het mogelijk maken grote projecten in het buitenland aan te nemen en te financieren. Daarnaast zal echter ook de Nederlandse ondernemer in het buitenland veel gewicht in de schaal moeten leggen door zijn know-how op het gebied van geavanceerd materieel en ervaringen met grote projecten op het gebied van baggerwerken in zowel binnen- als buitenland

A.A.M.M. Tak

categorieën werd gesplitst. Deze categorieën werden in de artikelen 4 en 5 van het basisbesluit vermeld.

Op grond van art. 4 van het basisbesluit kan het Fonds bijstand verlenen a. wanneer de situatie op de arbeidsmarkt wordt verstoord of dreigt te worden verstoord als gevolg van maatregelen die in het kader van het communautaire beleid zijn getroffen of b. om gemeenschappelijke acties te steunen die ten doel hebben de aanpassing tussen het aanbod en de vraag naar arbeidskrachten binnen de Gemeenschap beter te waarborgen. Een specifiek besluit van de Ministerraad is vereist om werkterreinen voor de bijstand van het Fonds te „openen”. Tussen 1972 en 1976 heeft de Raad een serie van dergelijke besluiten aangenomen ten behoeve van de volgende categorieën: personen die de landbouw verlaten om een beroep daarbuiten te gaan uitoefenen; personen die werkzaam zijn in de textiel- en kledingindustrie; migrerende werknemers; gehandicapten en jonge werknemers onder de 25 jaar.

In art. 5 is kennelijk aan de wensen van Italië tegemoet gekomen. Op grond van deze bepaling kan het Fonds bijstand verlenen wanneer de situatie op de arbeidsmarkt beïnvloed wordt door moeilijkheden die niet direct voortvloeien uit de werking van de gemeenschappelijke markt. Dit kan zowel bepaalde gebieden betreffen als economische sectoren of groepen van ondernemingen. De bijstand van het Fonds in deze gevallen kan met name worden verleend als bijdrage in de strijd tegen langdurige en structurele werkloosheid en ondertewerkstelling. In tegenstelling tot art. 4, is hier geen specifiek besluit van de Raad vereist, met het gevolg dat steunverlening op dit gebied een meer permanent karakter draagt.

Zoals zo vaak het geval is bij een politiek compromis, is sinds 1971 voortdurend zware kritiek uitgeoefend op deze splitsing van de steunverlening, met name door het Europees Parlement. In de eerste plaats werd op de kunstmatigheid van het onderscheid tussen steunverlening op basis van art. 4 of art. 5 gewezen: bijstand werd, bijvoorbeeld, verleend aan gehandicapten en aan jonge werknemers uit hoofde van beide bepalingen. Voorts werd het een gevaar geacht dat de schaarse middelen van het Fonds door een te grote verspreiding over te veel verschillende gebieden en categorieën versnipperd zou raken. Eveneens werd kritiek geuit vanwege de moeilijkheden die de splitsing opleverde voor een goed budgetair beheer van het Fonds. Volgens het basisbesluit moest een evenwicht bewaard worden tussen de uitgaven voor de twee categorieën, maar wegens de trage besluitvorming van de Raad is de situatie ontstaan waarbij enerzijds niet genoeg geld beschikbaar was om aan de vloed van aan-

vragen uit hoofde van art. 5 tegemoet te komen, terwijl anderzijds gelden, welke bestemd waren voor activiteiten in het kader van art. 4, niet werden gebruikt en zelfs werden geannuleerd. Aan deze laatste hoogstbedenkelijke situatie is echter in de laatste jaren een einde gekomen, zowel vanwege de opening van art. 4 — bijstandsverlening t.b.v. jonge werknemers (sedert 1975) — als wegens de algemene toename van de aanvragen voor bijstand uit hoofde van beide artikelen.

Ondanks deze kritiek heeft men in 1977 toch besloten het onderscheid tussen de twee categorieën van steunverlening te laten voortbestaan. Wel zijn in het kader van de nieuwe herziening een aantal maatregelen genomen die moeten leiden tot een meer rationele en geconcentreerde besteding van de beschikbare middelen.

In de eerste plaats is art. 5 geherstructureerd om het gevaar van accumulatie te vermijden. Vrouwelijke werknemers en jongeren kunnen niet meer genieten van steun uit hoofde van art. 5, maar zijn nu gebracht onder specifieke besluiten op basis van art. 4 5). Gehandicapten

---

**Deze rubriek wordt verzorgd
door het Europa Instituut
van de Rijksuniversiteit Leiden**

---

blijven vallen onder art. 5. Het besluit uit hoofde van art. 4 dat vroeger voor hen gold, vervalt echter. Logisch beschouwd, was het misschien wenselijker geweest om ook de categorie van gehandicapte werknemers onder te brengen in een specifiek besluit op grond van art. 4 (zoals de Commissie heeft voorgesteld). Dat de Raad deze weg ten slotte niet bewandeld heeft, vindt waarschijnlijk zijn oorzaak in de wens althans aan deze bijzondere kwetsbare categorie van werknemers een permanente steunverlening van het Fonds te verzekeren.

Een betere concentratie van de middelen van het Fonds wordt nagestreefd door in de nieuwe regels de nadruk meer te leggen op de achtergebleven regio's van de Gemeenschap. De vroegere regeling van het Fonds bevatte al bepalingen ten gunste van deze gebieden: deze bepalingen worden nu versterkt.

Uit hoofde van art. 5 kan de bijstand van het Fonds o.a. verleend worden ter oplossing van werkgelegenheidsproblemen in gebieden met een achterstand in ontwikkeling of waar de overheersende economische bedrijvigheid achteruitgaat. Onder de oude regeling moest 60% van alle beschikbare kredieten voor acties uit hoofde van art. 5 aan activiteiten in deze gebieden besteed worden; met ingang van 1978 moet *ten minste* 60% op deze wijze worden besteed, wat een grotere manoeuvreerruimte ten

gunste van de regio's geeft. Terwijl onder de vroegere regels ten minste 50% van al de beschikbare gelden van het Fonds aan acties uit hoofde van art. 5 over het algemeen moest worden besteed, moet voortaan bovendien de helft van alle beschikbare kredieten (uit hoofde van zowel art. 5 als van art. 4) worden verleend ten behoeve van acties in de achtergebleven gebieden van de Gemeenschap.

Deze accentverschuiving in de nieuwe regeling van het Fonds ten gunste van de regio's is in zekere mate een bevestiging van een al bestaande praktijk. Naar de Commissie in 1976 constateerde 6) werd op dat moment al 73% van de totale begrotingsmiddelen van het Fonds aangewend in achtergebleven regio's van de Gemeenschap.

Wat de definitie van achtergebleven regio's betreft, zou hier moeten worden opgemerkt dat de Commissie (waaraan het beheer van het Fonds is toevertrouwd) sinds begin 1975 is uitgegaan van de regio's en zones die in aanmerking komen voor bijstand van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling. Dit Fonds, dat in 1975 werd opgericht 7), heeft tot taak de lidstaten bij te staan bij het corrigeren van de belangrijkste in de Gemeenschap op regionaal gebied bestaande onevenwichtigheden door een bijdrage te leveren aan investeringen in industriële en dienstverlenende activiteiten. Bijstand van het EFRO kan echter alleen verleend worden t.b.v. projecten in gebieden die al in aanmerking komen voor regionale steunverlening van de lidstaten. Het zijn dus niet de gemeenschapsinstellingen die bepalen welke regio's voor steun van het EFRO in aanmerking komen, met het gevolg dat het gevaar bestaat dat met de behoeften van de minst bedeelde regio's niet voldoende rekening wordt gehouden 8). Dit gevaar bestaat nu ook indirect met betrekking tot de regionale steunverlening van het Sociaal Fonds.

Vormen van bijstandsverlening

Tot nu toe zijn de middelen van het Fonds alleen besteed ten gunste van

---

5) Overigens was de uitvaardiging van een specifiek besluit t.b.v. vrouwen omstreden. In het bijzonder Nederland vermocht de noodzaak van een specifieke interventie niet in te zien. Nochtans werd dit besluit op het laatste moment in het pakket maatregelen van 20 december 1977 meegenomen, nadat zelfs de Europese Raad — de topconferentie van regeringsleiders — op de noodzaak van een communautaire interventie had aangedrongen.

6) *Vijfde verslag over de activiteiten van het ESF*, blz. 3.

7) Verordening nr. 724/75 van de Raad, *Pb.*, 1975 L 73/1.

8) Zie daarover i.h.b. het verslag van de heer Delmotte, *Zittingsdocumenten van het EP*, nr. 35/77.

activiteiten die tot doel hebben, de beroepsopleiding en/of mobiliteit van werknemers te bevorderen (in de praktijk was ongeveer 90% van de middelen besteed aan opleidings- en omscholingsactiviteiten, de overige 10% aan verplaatsingskosten enz.).

Een dergelijke beperking van de taken van het Fonds vloeit niet noodzakelijk voort uit art. 123 EEG-verdrag, dat immers aan het Fonds een zeer brede doelstelling verleent, nl. de verbetering van de werkgelegenheid van werknemers in de Gemeenschap.

De uitvoeringsregeling van het Fonds zelf bevat echter vanouds een aantal met name genoemde categorieën waarvoor geen geldmiddelen kunnen worden besteed, zoals investeringen en socialezekerheidsuitkeringen. Bepalingen die ook bij de jongste herziening van het Fonds gehandhaafd blijven. Maar ook wanneer men deze uitzonderingen in aanmerking neemt, zouden in theorie toch nog, binnen de doelstellingen van het Fonds, meer vormen van bijstandsverlening denkbaar zijn.

Het is pas door de huidige graad van werkloosheid dat de Gemeenschapsorganen zich bewust werden van de noodzaak de vormen van steunverlening van het Fonds uit te breiden, met name ter wille van het behoud van bestaande werkgelegenheid en het creëren van nieuwe arbeidsplaatsen. In 1974 stelde de Commissie nog vast dat het Fonds een instrument van structuurbeleid was en geen oplossing kon bieden voor de zuivere conjuncturele aspecten van de werkloosheid 9).

Het gevolg van deze ontwikkeling is dat in de herziene regeling van het Fonds een opening werd gemaakt voor het invoeren, naast de traditionele vormen, van nieuwe soorten steunmaatregelen, met name bestemd voor: a. de tijdelijke handhaving van het inkomen van personen die werkloos zijn, wier bezigheid is beperkt of opgeschort, of die in afwachting zijn van een opleiding of van werk; b. de voorlichting aan en de begeleiding van werkzoekenden; c. de bevordering van de werkgelegenheid in de probleemgebieden van de Gemeenschap.

Helaas zijn deze nieuwe steunvormen niet onmiddellijk van toepassing; zij moeten op een niet aangeduid later tijdstip door middel van een raadsbesluit verder omschreven en geconcretiseerd worden „naar gelang” — zo luidt de nieuwe bepaling — „van de ontwikkeling van de behoeften op de arbeidsmarkt”.

Alleen een bescheiden bepaling, die de mogelijkheid bevat tot bijstandsverlening ter wille van het scheppen van werkgelegenheid in de achtergebleven regio's is onmiddellijk van toepassing. Volgens deze bepaling kunnen middelen van het Fonds gedurende 6 maanden gebruikt worden ter dekking van hoog-

stens 30% van de lonen die bedrijven uitbetalen aan nieuw aangeworven werknemers. De betrokken werknemers moeten in het aanwervende bedrijf een aanvullende beroepsopleiding krijgen of ze moeten, door hun gebrek aan praktische ervaring, niet in staat zijn de soort arbeidsprestaties te leveren die anders bij de aanwerving van hen mocht worden verwacht. Het valt niet te verwachten dat deze bepaling — gezien zijn beperkte strekking en de nogal onduidelijke begripsvorming — van veel praktische betekenis zal zijn.

Men hoeft niet ver te zoeken naar de oorzaak van de aarzeling van de gemeenschapsinstellingen om op grotere schaal nieuwe vormen van steunverlening in te voeren: als men een verdere versnippering van de middelen van het Fonds wil vermijden, dan moet de invoering van nieuwe soorten steun ook gepaard gaan met een forse stijging van die middelen.

Met betrekking tot één categorie werknemers, namelijk jongeren onder 25 jaar, heeft de Raad zich — althans in beginsel — al verbonden tot het invoeren op korte termijn van nieuwe soorten steun. In een mededeling die op 14 oktober 1977 aan de Raad werd voorgelegd 10), heeft de Commissie op de zeer zorgwekkende toename van het aantal jonge werklozen gewezen: in 1969-1973 was het percentage jongeren op het totaal aantal werklozen gemiddeld 26,5; in 1977 was dit 37,4; een percentage dat in de huidige economische situatie naar alle waarschijnlijkheid zal blijven stijgen. In het kader van een programma van urgente communautaire acties ten behoeve van jonge werklozen, stelt de Commissie voor dat de Gemeenschap, naast de al bestaande mogelijkheden tot steunverlening voor activiteiten op het gebied van de beroepsopleiding en mobiliteit, ook a. een systeem van premies in het leven zou roepen voor het creëren van arbeidsplaatsen in privé-ondernemingen en b. een bijdrage zou leveren aan het creëren van werkgelegenheidsprogramma's in sectoren van algemeen belang.

Uit de verklaring van de Raad van Ministers (Sociale Zaken) van 28 oktober 1977, blijkt dat deze in principe akkoord ging met het invoeren van nieuwe vormen van steun. De Raad was echter niet in staat om deze onmiddellijk beschikbaar te maken en heeft de Commissie gevraagd met concrete voorstellen te komen. Deze voorstellen zullen zeer binnenkort aan de Raad worden voorgelegd en zullen de bereidheid van de Raad om aan de uitbreiding van de steunvormen van het Fonds concrete inhoud te geven, op de proef stellen. Geen reden tot groot optimisme geeft de verklaring van oktober 1977, waarin de Raad stelt dat de nieuwe steunvormen ten behoeve van jongeren „binnen het kader van de middelen die beschik-

baar zijn voor de interventies van het Fonds” moeten worden gecreëerd.

Percentage van steunverlening

Vanouds wordt de bijstand van het Fonds verleend naar rato van 50% van de uitgaven voor activiteiten die door overheidsdiensten of publiekrechtelijke instanties worden uitgevoerd. Wanneer de activiteiten echter door privaatrechtelijke lichamen worden uitgevoerd, is de bijdrage van het Fonds gelijk aan de uitgaven gedragen door de overheid die de activiteiten waarborgt.

Deze regeling is een groot struikelblok gebleken voor de aanwending van de middelen van het Fonds in de structureel zwakste regio's van de Gemeenschap, omdat bij voorkeur in rijke regio's en groeisectoren wordt geïnvesteerd.

Bij de recente herziening is een belangrijk element van flexibiliteit ingevoerd ten gunste van de meest achtergebleven regio's. Voortaan wordt voor activiteiten uitgevoerd in een aantal prioritair ontwikkelingsregio's, het bijstandspercentage met 10 verhoogd. Zeer verheugend is ook het feit dat de vaststelling van de regio's die voor het verhoogde percentage in aanmerking zullen komen niet aan de lidstaten is overgelaten: deze regio's zijn expliciet genoemd in een raadsbesluit en zijn: Republiek Ierland, Noord-Ierland, Groenland, de Mezzogiorno en de Franse overzeese departementen.

Voor activiteiten uitgevoerd elders dan in de genoemde regio's zal de oude regeling blijven gelden. Nog niet vastgesteld is de hoogte van het bijstandspercentage voor nieuwe vormen van steunverlening: dit percentage zal ook te zijner tijd door de Raad moeten worden vastgesteld. Vermeldenswaard is dat de Commissie in haar voorstellen betreffende de herziening van het Fonds een bijstandspercentage van 35 heeft gesuggereerd.

Het beheer van het Fonds

Het beheer van het Europees Sociaal Fonds is toevertrouwd aan de Commissie, bijgestaan door een raadgevend Comité van het Fonds dat onder het voorzitterschap staat van een lid van de Commissie en samengesteld is uit vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten en van de verenigingen van werknemers en werkgevers. Omdat de aanvragen om bijstand van het Fonds door de nationale overheid moeten

9) Derde verslag over de werkzaamheden van het ESF, blz. 70.

10) Jeugdwerkloosheid, Bull. van de EG, Suppl. nr. 4/77.

worden ingediend, is een nauwe samenwerking tussen de Commissiediensten en de betrokken nationale instanties noodzakelijk 11).

Tegen de trage werkwijze van het Fonds is al jaren veel kritiek gericht, in het bijzonder door het Europees Parlement. Weliswaar is er in de laatste jaren een zekere verbetering geconstateerd, maar de bijstandsverlening blijft traag, terwijl in verband met het steeds groeiende aantal aanvragen, een soepel en snel verlopende administratieve afwikkeling steeds noodzakelijker wordt. De vertragingen waren in de eerste plaats te wijten aan de ingewikkeldheid van de administratieve procedures, maar ook aan de late indiening door de lidstaten van (ook vaak onvoldoende gefundeerde) aanvragen om bijstand.

De meer welvarende lidstaten kon het niet veel schelen dat ze lang moesten wachten op de principiële goedkeuring van de bijstand van het Fonds, of dat ze weer lang moesten wachten op de uiteindelijke uitbetaling van de beloofde bijstand. Immers, in die lidstaten gingen de betrokken projecten door, zo nodig met overheidssteun, en alle gelden die later van het Fonds werden ontvangen, waren meegenomen. In dergelijke gevallen hadden de vertragingen dan ook geen serieuze gevolgen: alleen maakten ze een karikatuur van het uitgangspunt van de hele regeling, nl. dat de steunverlening van het Fonds een echt aanvullend karakter moet hebben.

Veel ernstiger konden de gevolgen zijn in lidstaten die afhankelijk waren van de bijstandsverlening van het Fonds voor het doorvoeren van bepaalde projecten.

Nieuwe bepalingen opgenomen in het kader van de jongste herziening moeten de doeltreffendheid van het Fonds vergroten door de procedures te vereenvoudigen en te versnellen 12).

• Met betrekking tot de *indiening van aanvragen* zijn een aantal nieuwe maatregelen opgenomen. In de eerste plaats zijn de bepalingen betreffende het tijdstip van indiening veel strakker geworden. Voorts moeten de aanvragen in principe gebundeld per bijstandsterrein worden ingediend (een bepaling die pas in 1980 van kracht wordt). Tot dusver werden door verschillende lidstaten tientallen gelijksoortige aanvragen ingediend, per initiatiefnemer afzonderlijk, wat tot een zeer tijdrovende behandeling door de commissiediensten heeft geleid. Verder moeten de lidstaten bij het indienen van aanvragen een kwalitatieve en kwantitatieve beschrijving geven van de context van de arbeidsmarkt waarin de voorgestelde maatregelen gesitueerd zijn. Deze bepaling moet, door het verstrekken van achtergrondinformatie, de Commissie helpen een oordeel over de aanvragen sneller te bereiken en beter

te funderen. Ten slotte moet de Commissie aan de lidstaten niet alleen van elke beschikking tot goedkeuring van een aanvraag (zoals vroeger) kennis geven, maar ook van elk negatief besluit. Dit houdt een verbetering van de positie van de initiatiefnemers in en in sommige gevallen van de overheidsdiensten die vroeger niet wisten welk gevolg werd gegeven aan hun aanvragen.

• Een andere manier om de bijstandsverlening sneller en eenvoudiger te laten verlopen is het verstrekken van ware *voorschotten* op de toegekende bijstand. Volgens de nieuwe regels wordt voor ieder goedgekeurde aanvraag een voorschot van 30% uitbetaald, zodra de betrokken lidstaat bevestigt dat met de activiteit een aanvang is gemaakt; een tweede voorschot van 30% wordt uitbetaald wanneer het project voor de helft is uitgevoerd, en de eindafrekening volgt na de voltooiing van het project en de indiening van verantwoordingsmateriaal. Dit betekent een aanzienlijke uitbreiding van de vroegere mogelijkheden tot voorschotsverstreking, en zal i.h.b. ten gunste komen van de fiscaal arme lidstaten en gebieden van de Gemeenschap.

• Met het oog op een vereenvoudiging van de administratie van het Fonds, en ook, op lange termijn, op een vermindering van de kosten, wordt voortaan op zo groot mogelijke schaal bijstand toegekend op basis van *eenheidskosten* per persoon en per tijdseenheid. Vroeger werd dit gedaan op basis van de werkelijke kosten van de activiteiten, wat de noodzaak met zich bracht de aparte kosten van iedere deelnemer aan een project vast te stellen. De eenheidskosten of normbedragen zullen door de Commissie worden vastgesteld enerzijds op basis van de aan haar door de betrokken lidstaat verstrekte informatie, en anderzijds op grond van soortgelijke activiteiten in dezelfde lidstaat waarvoor de steun van het Fonds is verleend. Het systeem van normbedragen is al bekend in sommige lidstaten, waaronder Nederland. Om de andere lidstaten de gelegenheid te geven zich aan het nieuwe systeem aan te passen, wordt bepaald dat wanneer de Commissie niet over genoeg gegevens beschikt om eenheidskosten te kunnen vaststellen, de bijstand voorlopig nog kan worden verleend op basis van de werkelijke kosten.

• Een verdere maatregel die aan de werkwijze van het Fonds een grotere doorzichtigheid zal geven, is de verplichting die nu op de Commissie wordt gelegd om jaarlijks vóór 1 mei de *richtsnoeren* voor het beheer van het Fonds bekend te maken. Deze richtsnoeren, die de beleidslijnen van de Commissie bij de selectie van aanvragen voor bijstand weergeven, hebben in de laatste jaren steeds grotere betekenis gekregen wegens de groeiende belangstelling

voor het Fonds en de noodzaak voor het vaststellen van prioriteiten die daaruit voortvloeit. De Commissie heeft trouwens al uit eigen beweging de richtsnoeren voor het jaar 1977 gepubliceerd 13). Expliciet wordt bepaald dat de richtsnoeren met de economische en sociale situatie in de Gemeenschap, met name met de ontwikkeling op de arbeidsmarkt rekening moeten houden.

• Ten slotte zijn de bepalingen inzake de *controle en de resultaten* van goedgekeurde aanvragen aanzienlijk opgehelderd, met name wat betreft de verantwoordelijkheid van de garant-lidstaat voor het goede verloop van de activiteiten. De lidstaten moeten voorts de feitelijke en boekhoudkundige juistheid van de betalingsaanvraag — die na afloop van de activiteiten wordt ingediend — bevestigen. De Commissie behoudt het al geldende recht om zo nodig ter plaatse steekproefsgewijze controles uit te voeren. Waar bij controle onregelmatigheden aan het licht komen, kan de bijstand opgeschort, verminderd of afgeschaft worden. In dergelijke gevallen is de betrokken lidstaat, naast de verantwoordelijke initiatiefnemer, subsidiair aansprakelijk voor de terug te betalen bedragen.

Conclusie

De jongste herziening van het Europees Sociaal Fonds heeft de volgende resultaten bereikt:

- een rationalisatie van de werkterreinen van het Fonds;
- een grotere concentratie van middelen op de achtergebleven regio's;
- de opening van een mogelijkheid tot invoering van nieuwe soorten steunmaatregelen vooral gericht op de bevordering van de werkgelegenheid;
- een duidelijke verbetering van de procedures van het Fonds die de bijstandsverlening sneller en doorzichtiger zal doen verlopen.

Op het eerste gezicht is de balans van de herziening dus positief. Maar geplaatst in de context van de huidige werkgelegenheids crisis moet men concluderen dat de verbetering slechts een marginale betekenis heeft. Als deze maatregelen vijf jaar vroeger — toen men nog van een hoge graad van werkgelegenheid kon spreken — waren getroffen, dan hadden ze de doeltreffendheid van het Fonds aanzienlijk ver-

11) In Nederland worden alle aanvragen voor bijstand van het fonds gekanaliseerd door het directoraat-generaal Arbeidsvoorziening van het Ministerie van Sociale Zaken.

12) Interessant is te constateren dat bepaalde bestaande praktijken van de Nederlandse overheid een aanzienlijke invloed hebben gehad op de nieuwe regeling.

13) *Pb.*, 1977 C 141/2.

groot; nu zijn ze te beperkt en komen ze te laat.

De gemeenschapsinstellingen hebben de herziening dus niet benut om de hele opzet van het Fonds zodanig te transformeren dat het in staat is een constructieve rol te spelen bij de bestrijding van de werkloosheid in de Gemeenschap. Om dit doel te bereiken waren veel radicaler maatregelen gewenst, met name:

- Als onontbeerlijke voorwaarde: een onmiddellijke forse stijging van de middelen van het Fonds. Deze zijn weliswaar sinds 1973 meer dan verdubbeld, maar bedragen nog steeds geen 5% van de totale begrotingsmiddelen van de Gemeenschap 14); voorts dekken ze gemiddeld niet meer dan 6% van de activiteiten van de lidstaten op de werkterreinen van het Fonds (ofschoon de invloed van het Fonds per lidstaat wel verschillend is). Gezien de tegenzin van de lidstaten om meer middelen aan de gemeenschapsinstellingen beschikbaar te stellen, zou ook de mogelijkheid van nieuwe financieringsbronnen moeten worden onderzocht, b.v. het opnemen door de Gemeenschap van leningen op de internationale kapitaalmarkt 15).

- Ook na een forse stijging van de middelen van het Fonds, blijft de noodzaak om deze middelen zo doeltreffend mogelijk te concentreren. De herziening van het Fonds heeft weliswaar nuttige, maar niet voldoende vergaande stappen in deze richting genomen. Het Fonds kan alleen als een echte stimulans fungeren, als zijn middelen daar gericht zijn waar de meeste behoefte bestaat. Om een onnodige versnippering te vermijden, moet in de eerste plaats het kunstmatige onderscheid tussen art. 4- en art. 5-interventies worden afgeschaft; daarna moeten alle middelen van het Fonds op de meest behoeftige regio's worden geconcentreerd, en daarbinnen op de zwaarst getroffen sectoren en categorieën werknemers. De noodzakelijke prioriteitenstelling moet op communautair niveau volgens objectieve criteria plaatsvinden. Dit voorstel houdt in dat het Fonds een *echt* Fonds wordt, nl. het veronderstelt een werkelijke overdracht van middelen van de rijke landen aan de minder welvarende.

- De vormen van steunverlening van het Fonds moeten onmiddellijk worden uitgebreid, zodat ook bijstand kan worden verleend aan activiteiten gericht op de bevordering van de werkgelegenheid, met name het behouden en creëren van arbeidsplaatsen.

- Met het oog op de concentratie van de middelen van het Fonds en de diversificatie van zijn taken, doet zich de noodzaak voor van een nauwe samenwerking met de andere gemeenschappelijke financiële instrumenten, met name het Regionaal Fonds. Misschien is de tijd zelfs rijp om de twee fondsen in een Europees Werkgelegenheidsfonds

te fuseren, zoals Michael Shanks, oud-directeur-generaal Sociale Zaken van de Commissie, heeft voorgesteld 16). Wel zou een dergelijke stap een fundamentele verandering vragen in de structuur van het Regionaal Fonds, dat immers een meer intergouvernementeel karakter bezit dan het Sociaal Fonds en dat voorts ook opereert op basis van een quota-systeem.

De volgende herziening van het Fonds moet voor eind 1981 plaatsvinden. Het valt te hopen dat, met het oog op de waarschijnlijk voortdurende slechte arbeidsmarktsituatie (om niet te spreken van de aanstaande toetreding van nieuwe lidstaten) de lidstaten de gelegenheid zullen benutten om tot een echte herziening over te gaan.

De kolen- en staalindustrie

Het EGKS-systeem van steunverlening, dat in art. 56 van het EGKS-verdrag wordt geregeld, gaat ook uit van een principieel onderscheid tussen twee werkterreinen. Op basis van art. 56 lid (1) is de Commissie (Hoge Autoriteit) *verplicht* de financiering te vergemakkelijken van programma's voor het scheppen van nieuwe, gezonde, economische bedrijvigheid in de regio's die getroffen worden door inkrimping in de kolen- of staalindustrie. Tot 1960 kon dit alleen geschieden, indien de invoering van nieuwe technische werkwijzen of van nieuwe industriële uitrusting er de oorzaak van waren dat de werkgelegenheid in de kolen- en staalsector sterk terugliep. Een beperkte wijziging van het EGKS-verdrag in 1960, die art. 56 lid 2 invoerde, maakte het mogelijk dat deze steunverlening ook kon geschieden, indien door diepgaande wijzigingen in de afzetvoorwaarden van de kolen- en staalindustrie welke niet rechtstreeks verband houden met de instelling van de gemeenschappelijke markt, bepaalde ondernemingen worden genoodzaakt hun bedrijvigheid definitief te staken, te verminderen of te wijzigen. Het zal duidelijk zijn dat vooral deze laatste mogelijkheid bij de huidige moeilijkheden van de staalindustrie van betekenis is en veelvuldig toepassing vindt.

In tegenstelling tot het Europees Sociaal Fonds kan de steunverlening van de EGKS niet alleen de vorm aannemen van niet terugvorderbare hulp, maar ook van leningen. In beide gevallen kan de steunverlening alleen geschieden als de betrokken lidstaat daarom verzoekt. Niet terugvorderbare hulp wordt alleen dan toegekend als de lidstaat een ten minste gelijkwaardige bijzondere bijdrage voor het voorgestelde hulpprogramma beschikbaar stelt, tenzij de Raad met een meerderheid van $\frac{2}{3}$ een afwijking van deze regel toestaat.

Leningen en niet terugvorderbare hulp kunnen worden verleend niet alleen

ten behoeve van herscholings- en verplaatsingsprogramma's, maar ook kunnen deze gelden ten goede komen aan een gedeeltelijke vergoeding gegeven aan werknemers die op herplaatsing wachten. In gevallen die onder art. 56 lid 2 vallen, kan de steunverlening zelfs verleend worden om uitkeringen te doen aan ondernemingen, om de betaling van hun personeel te verzekeren voor het geval een tijdelijk ontslag noodzakelijk is door de wijziging in de werkzaamheden van die ondernemingen.

C. A. Crisham

14) In 1973 bedroegen de begrotingsmiddelen van het Fonds 235 mln. RE, in 1977 617 mln. RE (1 RE = f. 3,62). Voor het begrotingsjaar 1978 zijn 538,8 mln. ERE beschikbaar gesteld (1 ERE = ca f. 2,80) op totale uitgaven van meer dan 12 mrd. ERE.

15) De steunverlening aan de wederaanpassing van werknemers in de kolen- en staalsector (zie slot) is al lang medegefinancierd door middel van leningen die de Commissie op de kapitaalmarkt opneemt. Een dergelijke mogelijkheid bestaat in EG-verband nog niet. In december 1977 heeft echter de Europese Raad (de topconferentie van regeringsleiders) het groene licht gegeven aan de invoering van een nieuw financieel instrument om *industriële investeringen* in de Gemeenschap te bevorderen. Zie *Pb*, 1978, C 37/7.

16) Michael Shanks, *European social policy, today and tomorrow*, Pergamon press, 1977, blz. 28.

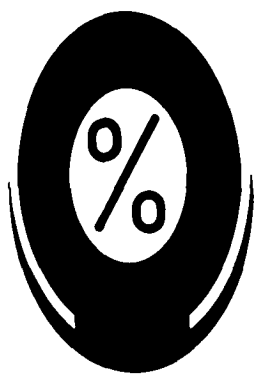
Fiscaal Memo, januari 1978. Kluwer, Deventer, 1978, 71 blz., f. 14.

Deze geheugensteun in zakformaat bevat in beknopte vorm de nieuwste fiscale feiten en cijfers. Alle gegevens zijn gegroepeerd naar de verschillende belastingwetten. Tevens geeft dit memo informatie over het wettelijk minimumloon, de minimumjeugdloonregeling, vakantietoelage, de individuele huursubsidie, officiële disconto's en prijsindexcijfers van gezinsconsumptie.

De Belasting-Almanak 1978. Elseviers Weekblad, Amsterdam, 1978, 272 + XXIV blz., f. 13,90.

Kluwers Belastinggids 1978. Kluwer, Deventer, 1978, 227 blz., f. 11.

Twee jaarlijkse gidsen voor het invullen van de aangiftebiljetten voor: de inkomstenbelasting 1977, de premieheffing volksverzekeringen (AOW enz.) 1977, de vermogensbelasting 1978, het vragen van vermindering van loonbelasting 1978.

Methodologische aspecten van de theorie van de ondernemingsfinanciering

DRS. H. J. J. BRONSEMA
DRS. F. M. TEMPELAAR

Dit is het eerste artikel over de ondernemingsfinanciering na de inleiding die door Bouma op dit probleemgebied is gegeven 1). In dit artikel, en in het erop aansluitende, zal worden ingegaan op het methodologische karakter van de theorieën en modellen inzake de financierings- en investeringsproblematiek van ondernemingen. De bespreking start tamelijk algemeen, d.w.z. niet specifiek over de financiering; niet om voorgaande algemene besprekingen in deze rubriek nog eens over te doen, maar omdat het van belang is een aantal begrippen en voorstellingen, die een rol spelen in de erop volgende specifieke verhandelingen, opnieuw voor ogen te krijgen.

Inleiding

In de literatuur inzake de financiering van ondernemingen is het gebruikelijk het probleemgebied op te delen in een aantal deel-vraagstukken 2); het investeringsvraagstuk, het financieringsvraagstuk („in enge zin”) en het vraagstuk van de dividendpolitiek. Veelal wordt het vraagstuk van het werkkapitaal nog apart hiernaast gesteld.

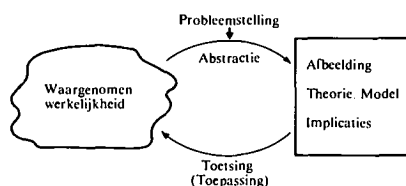
Is aldus de probleemomschrijving steeds ongeveer gelijklopend, de wijze waarop de vraagstukken, en hun onderlinge samenhangen, theoretisch worden benaderd is daarentegen niet steeds gelijk. Zoals in het vervolg zal worden toegelicht is het naar onze mening dienstig in dit verband twee benaderingen van elkaar te onderscheiden: een (neo-klasieke) micro-economische benadering en een gedragstheoretische benadering. In dit artikel, en in het erop aansluitende, zal dit onderscheid, gericht op de financieringsproblematiek, worden uitgewerkt en toegelicht. Er zij overigens nu reeds opgemerkt, dat dit onderscheid betrekking heeft op de bedrijfseconomie in het algemeen 3). Een aantal jaren geleden is hierover in dit tijdschrift een discussie gevoerd 4), waaruit de conclusie kan worden getrokken dat het verschil tussen de beide benaderingen kan worden gereduceerd tot een verschil in methodologie en een verschil in „optiek” (een verschillend doel van de analyse). We kunnen dit laatste verschilpunt als volgt weergeven: de micro-economische benadering is vooral gericht op marktprocessen en de uitkomsten ervan in evenwichtssituaties; de gedragstheoretische benadering richt

zich vooral op beslissingsprocessen in organisaties (ondernemingen) 5). Dit onderscheid tussen marktgerichte en ondernemingsgerichte benadering speelt een belangrijke rol in de financieringstheorie. Dit zal aan de orde komen in het vervolg-artikel. In het onderhavige artikel gaan we eerst in op enkele methodologische aspecten van „de” financieringstheorie. Daartoe worden in de volgende paragraaf allereerst enige methodologische begrippen besproken.

Theorievorming, afbeelding en abstractie

„Een theorie is een logisch samenhangend geheel van begrippen, uitgangspunten en wetten, dat betrekking heeft op een bepaald verschijnsel of op een bepaald conglomeraat van verschijnselen” 6). In de empirische wetenschappen stelt een theorie ons in staat iets te zeggen over de werkelijkheid. Een theorie is in essentie een verzameling beweringen over (een deel van) de werkelijkheid. De relatie tussen theorie en werkelijkheid kan schematisch en vereenvoudigd worden weergegeven volgens figuur 1 7).

Figuur 1.

Een essentiële stap in het proces van theorievorming is het *afbeelden*, de vorming van een beeld van de waargenomen werkelijkheid, dat dient als grondslag voor de analyse van die wer-

1) Zie *ESB*, 23 november 1977. Een hierna verschenen artikel van Bosman (zie *ESB*, 25 januari 1978) dient in het kader van de volgorde van de artikelen in deze rubriek vóór het artikel van Bouma te worden geplaatst.

2) Vgl. bijvoorbeeld enkele gangbare leerboeken zoals: J. C. van Horne, *Financial management and policy*, Englewood Cliffs, 1977; J. F. Weston en E. F. Brigham, *Managerial finance*, Hinsdale (Ill.), 1975; J. L. Bouma, *Leerboek der bedrijfseconomie*, Deel II, Wassenaar, 1971.

3) Het kwam in deze rubriek bijvoorbeeld ook aan de orde in het kader van de commerciële bedrijfseconomie. Vgl. het artikel van Van Helden, *ESB*, 6 oktober 1976; hij geeft daarin onder meer een bondige bespreking van de beide benaderingen, toegespitst op de prijsbepaling door ondernemingen.

4) Tussen de auteurs Hartog, Nentjes en Bosman/Van Helden/Reuijl. Zie *ESB*, 22 september 1971, 24 november 1971 en 10, 17, 24 en 31 januari 1973.

5) In de voorgaande artikelen in deze rubriek is de term „onderneming” vrijwel niet gebruikt; er wordt voornamelijk gesproken over „de organisatie”. Organisatie kan zijn bedoeld als „het resultaat van organiseren” en duidt dan vooral op de relaties tussen elementen en personen. De term is echter in voorgaande artikelen ook veelvuldig gebruikt om het (georganiseerde) geheel met „het lichaam” aan te duiden. In deze laatste betekenis beperken wij ons vooral tot organisaties die de kenmerken hebben van een onderneming (vgl. J. L. Bouma, *Leerboek der bedrijfseconomie*, deel IA, Wassenaar, 1968, blz. 27). Deze beperking is verklaarbaar tegen de achtergrond van het vraagstuk van de financiering. In het navolgende gebruiken we dan ook de term „onderneming” en zullen het begrip „organisatie” alleen in de eerstgenoemde zin bezigen.

6) J. L. Bouma, i.a.p., deel IA, blz. 94.

7) De figuur geeft een sterk gereduceerde voorstelling van de empirische cyclus van wetenschapsbeoefening (ook wel: modelcyclus). Zie voor een uitgebreide bespreking van deze cyclus en alle nuanceringen die in de figuur zouden kunnen worden aangebracht, b.v.: A. D. de Groot, *Methodologie*, Den Haag, 1970, hfst. I; of: A. Bosman, *Een metatheorie over het gedrag van organisaties*, Leiden, 1977, hoofdstuk 3.

kelijkheid 8). Een dergelijk beeld bevat de „wezenskenmerken” van de afgebeelde werkelijkheid, zoals die wordt gezien. En deze vastgelegde kenmerken vormen de basis voor de te formuleren theorie of het model.

In dit verband zijn twee opmerkingen gewenst. Ten eerste inzake het gemaakte onderscheid tussen beeld en theorie/model. Dit onderscheid is kunstmatig en in feite willekeurig: een theorie/model vormt ook een afbeelding van een werkelijkheid. Het kan evenwel o.i. toch zinvol zijn een onderscheid, hoe vaag ook, te maken. Beeld of afbeelding is dan in onze opvatting het algemene begrip, dat ook, en vooral, gebruikt kan worden om de sterk gegeneraliseerde, als het ware „primitieve”, karakteristiek aan te geven van de beschouwde verschijnselen, zoals die worden gezien 9). Een theorie/model duidt dan op een systematische, nader aangevulde en ingevulde uitwerking van het beeld, een uitwerking die conclusies omtrent de afgebeelde verschijnselen mogelijk moet maken. Zo zou men bijvoorbeeld het z.g. keuze-theoretische paradigma kunnen beschouwen als een afbeelding van het menselijke keuzegedrag die ten grondslag ligt aan vele economische theorieën.

De tweede opmerking betreft de begrippen theorie en model. Deze begrippen worden in de literatuur doorgaans onderscheiden, hoewel omtrent de afbakening van de begrippen verschillende opvattingen bestaan 10). In het kader van onze bespreking zullen we de termen door elkaar gebruiken: beide betreffen een systematisch geheel van beweringen, c.q. relaties, als „uitgewerkte” afbeelding van de werkelijkheid.

Het afbeelden van de werkelijkheid, c.q. het aanvaarden van een reeds voorhanden beeld van de werkelijkheid, geschiedt doelgericht. Een theorie wordt uiteindelijk opgesteld met het oog op een bepaalde probleemstelling, die aangeeft wat men „aan de weet wil komen” (en eventueel waarom). Een wezenlijk kenmerk van afbeelden is abstractie, waarmee wordt bedoeld op het afzien van niet-relevante factoren (variabelen). Anders gezegd: er wordt een selectie toegepast van relevante factoren, kenmerken van de waargenomen werkelijkheid. Deze selectie zal uiteraard onder invloed staan van de probleemstelling, die een eerste afbakening moet kunnen geven van eventueel van belang zijnde factoren. Er blijven echter binnen het kader van een bepaalde probleemstelling in principe zeer veel mogelijkheden voor abstractie. Elke abstractie betekent een bewuste vereenvoudiging van een complexe werkelijkheid; een geabstraheerd beeld vormt per definitie een zekere idealisatie van het origineel (het beschouwde deel van de werkelijkheid). En de idealisatie in de afbeelding kan als het ware ook „actief” (in tegenstel-

ling tot „passief”: het louter weglaten van waargenomen factoren) worden aangebracht, door het beeld bepaalde „bedachte”, ideaaltypische karakteristieken mee te geven, die de bruikbaarheid ervan voor de opstelling van theorieën verhogen. De vraag welke vorm en mate van abstractie aanvaardbaar is en welke niet, komt in principe neer op de vraag naar de houdbaarheid van de theorie die uit het geabstraheerde beeld kan worden ontwikkeld. We gaan thans niet in op de problematiek rond de toetsing van theorieën en modellen. We merken slechts op dat de aanvaardbaarheid van een theorie mede zal kunnen afhangen van het doel waarvoor deze is opgesteld.

Deze paragraaf dient vooral om de cruciale rol te benadrukken die abstractie speelt in het proces van theorievorming. Analyse van theorieën inzake de ondernemingsfinanciering, zoals dit artikel beoogt, impliceert dan ook onder meer een nader onderzoek van de achter deze theorieën schuilende abstractie.

De micro-economische benadering

De theoretische analyse van de ondernemingsfinanciering is sterk geworteld in de micro-economische

---

Deze rubriek wordt verzorgd door de afdeling Bedrijfseconomie van de Rijksuniversiteit Groningen

---

theorie inzake vermogensallocatie. Deze theorie vormt een directe toepassing van het neo-klassieke prijstheoretische instrumentarium op vraagstukken van allocatie van consumptie en investeringen in de tijd 11). Het gaat hierbij om een marktgerichte theorie: het doel is een evenwichtsanalyse van hoeveelheid en prijs op de vermogensmarkt 12).

Het methodologische kenmerk van deze theorie is dat van de positivistische economie 13). Volgens deze wetenschapsopvatting dient de houdbaarheid van een opgestelde theorie te worden beoordeeld aan de hand van het *voorspellende vermogen* van de implicaties betreffende de werkelijkheid, die uit de theorie zijn af te leiden en niet op grond van het *realiteitsgehalte* van de uitgangspunten waarop de theorie berust. De toetsing (terugkoppeling naar de empirie) vindt dus in principe niet plaats in de afbeeldingsfase (vgl. figuur 1), maar pas „aan het einde” van het proces van theorievorming. Het beeld (de uitgangspunten van de theorie) wordt slechts indirect getoetst, namelijk door middel van de uiteindelijk eruit af te leiden implicaties.

Volgens deze opvatting is het gebruik van een ideaaltypisch beeld als basis voor een theorie dus in principe vol-

strekt aanvaardbaar (mits de uiteindelijke implicaties ervan de toets aan de empirie kunnen doorstaan). Zo is het beeld van de besluitvorming, de basis van de micro-economische benadering, één van een onbegrensde rationaliteit: het beslissingsmechanisme is gedefinieerd in de vorm van een verzameling axioma's 14) en het economische subject wordt aldus geacht een vaststaande preferentiefunctie te maximaliseren, gebruik makend van „terstond” aanwezige informatie omtrent alle denkbare alternatieven, en niet gehinderd door enige rekentechnische beperking. Een dergelijk beeld pretendeert evenwel geenszins te corresponderen met feitelijke besluitvormingsprocessen in de werkelijkheid. Het is slechts bedoeld als een kunstmatige „constructie” die het mogelijk moet maken in de theorie implicaties af te leiden, die op zich wél corresponderen met de waarneembare werkelijkheid. Een duidelijke illustratie hiervan geven Fama en Miller, als zij de theoretische toepassing van nutsfuncties toelichten 15):

„Note that in the statement of the proposition we say that the subject behaves *as if* he were maximizing the value of a utility function. The economic theory of choice does *not*

---

8) Deze voorstelling van zaken is erg simplistisch. Er zijn fijnzinnige opmerkingen te maken over de vraag wat eigenlijk „de werkelijkheid” is en of een onderzoeker (vooral in de geesteswetenschappen) ooit in staat zou zijn de werkelijkheid waar te nemen in plaats van een werkelijkheid, die is vervat in een (subjectief) beeld. We stappen evenwel lichtvoetig over deze problemen heen en beperken ons tot een gestyleerde presentatie, die o.i. toereikend is als basis voor de erop volgende bespreking van de financieringstheorie.

9) Wij achten deze begripsbepaling voor ons doel afdoende. Er zij echter vermeld dat er op dit punt een veel verfijnder voorstelling van zaken (en bijbehorende terminologie) mogelijk is. Vgl. bijvoorbeeld: A. Bosman, t.a.p. hfst. 3, waar onder meer het begrip metatheorie wordt gebruikt. In dit verband speelt ook het gestelde in voetnoot 7 een rol. Ook zou bijvoorbeeld aandacht kunnen worden besteed aan het onderscheid tussen wetenschappelijke en vóór-wetenschappelijke afbeeldingen.

10) Een doelmatige definiëring is o.i. te vinden bij Bouma, t.a.p., deel 1 A, blz. 94.

11) Zie bijvoorbeeld J. Hirschleifer, *Investment, interest and capital*, Englewood Cliffs, 1970, blz. V: „... capital theory represents an extension of economic analysis into the domain of time and consequently of uncertainty ...”

12) Naast het genoemde boek van Hirschleifer kunnen als voorbeelden worden genoemd: E. F. Fama en M. H. Miller, *The theory of finance*, New York, 1972; C. W. Haley en L. D. Schall, *The theory of financial decisions*, New York, 1973; J. Mossin, *Theory of financial markets*. Englewood Cliffs, 1973.

13) Een klassieke weergave hiervan is te vinden in: M. Friedman, *The methodology of positive economics*, in: *Essays in positive economics*, Chicago, 1959.

14) Vgl. b.v. Fama en Miller, t.a.p., blz. 5-11 en blz. 192-194.

15) Fama en Miller, t.a.p., blz. 6 (cursiveringen toegevoegd).

assert that the subject performs these calculations on his utility function in making his choices or even that the subject knows that he has a utility function".

Toegepast op financiële allocatievraagstukken heeft de micro-economische benadering geleid tot theorieën inzake evenwicht op de vermogensmarkt, hoogte van interestvoeten, rentabiliteiten van beleggingen, enz., gebaseerd op nutsmaximerend gedrag van de consument-belegger en perfectie van de markt. In dergelijke „as if“-theorieën streven ondernemingen naar *maximalisatie van de marktwaarde van het eigen vermogen*; als zodanig dragen ze bij tot een Pareto-optimale allocatie van middelen en leveren daarmee hun onontbeerlijke bijdrage aan de nutsmaximalisatie van de consument. Op grond hiervan is een „financial theory of the firm“ ontwikkeld, die beslissingsmodellen verschaft inzake de eerder genoemde deelvraagstukken van de ondernemingsfinanciering, consistent met de marktwaarde-maximalisatiedoelstelling en perfectie op de vermogensmarkt 16).

De gedragstheoretische benadering

De boven beschreven micro-economische benadering wordt onder meer gekenmerkt door het gebruik van veronderstellingen inzake de besluitvorming en de „context“ waarin deze plaatsvindt, die slechts weinig overeen lijken te komen met de waarneembare werkelijkheid hieromtrent, vooral als we ons richten op afzonderlijke, specifieke beslissingen in een onderneming. Toepassing van deze benadering is dan niet zonder meer mogelijk, omdat het beeld niet past op de concrete beslissingssituatie. Vooral de discrepantie tussen de vereiste en de aanwezige of verkrijgbare beslissingsinformatie valt hierbij op.

Er zijn dan ook in de literatuur inzake de ondernemingsfinanciering naast het micro-economische apparaat technieken en beschrijvingen opgenomen, die pretenderen te zijn afgestemd op actuele beslissingssituaties. Men denke bijvoorbeeld aan de z.g. „ratio analyse“. Een dergelijk instrumentarium draagt evenwel een sterk ad hoc karakter, een verbindend theoretisch kader ontbreekt hierbij veelal 17).

Er is echter naast de micro-economische benadering in de ondernemingsfinanciering wel een alternatieve, c.q. aanvullende theoretische benadering aanwijsbaar. Wij doelen op de zich ontwikkelende toepassingen van de intern-gedragsbenadering op financieringsvraagstukken. De intern-gedragstheorie van de onderneming, vooral bekend geworden door het werk van Cyert en March 18), hanteert een afbeelding van besluitvormingsprocessen in onder-

nemingen, die nauwer lijkt aan te sluiten bij de waarneembare realiteit dan het geschetste beeld volgens de micro-economie. De beslisser wordt afgebeeld als een persoon met een begrensde rationaliteit, en de onderneming wordt gezien als een organisatorisch samenstel van (groepen) participanten (in tegenstelling tot de holistische organisatieopvatting van de micro-economie). De conceptie van de begrensde rationale besluitvorming onderkent het bestaan van beperkte en onvolledige informatie omtrent beslissingalternatieven. Het subject wordt verondersteld bij beslissingen te streven naar het bereiken van een of meer aspiratieniveaus (minimaal, c.q. maximaal aanvaardbare waarden van als doelstellingen beschouwde grootheden), die mede onder invloed staan van de beslissingssituatie.

Een belangrijk methodologisch kenmerk van deze gedragstheoretische benadering is het streven naar *validatie* van het beeld. Reeds in een „vroeg“ stadium van de theorievorming (en niet pas „aan het einde“) wordt een terugkoppeling naar de waargenomen werkelijkheid aangebracht, ten einde te bereiken dat de karakteristieken die bij de abstractie worden opgenomen in het beeld „zo goed mogelijk“ corresponderen met de relevante aspecten van de waargenomen werkelijkheid. Nu is „zo goed mogelijk“ een vaag en rekbaar criterium; relevant is in de regel juist het probleem waarom het draait bij het verklaringsproces (om nog maar te zwijgen van het gestelde in voetnoot 7). Het staat dus geenszins vast of en in hoeverre met de terugkoppeling het beoogde doel kan worden bereikt. Waar het echter om gaat is, dat bewust wordt getracht zoveel mogelijk „controle“ in te bouwen in het abstractieproces, ten einde een zo valide mogelijke afbeelding te krijgen. Het gaat bij deze theorievorming niet alleen om het genereren van houdbare voorspellingen, maar ook, en vooral, om een beschrijving en verklaring op te stellen die het mogelijk moet maken b.v. in interactie te treden met het feitelijke proces, in dit geval het beslissingsproces in de onderneming. Daarentegen is volgens de eerder geschetste afbeeldingsprocedure, die schuil gaat achter de micro-economische benadering, de validiteit van de afbeelding van het proces in principe niet relevant, mits het uiteindelijke resultaat dat uit dit theoretisch gespecificeerde proces volgt maar correspondeert met de waargenomen werkelijkheid. Als een kunstmatig, ideaaltypisch proces „juiste“ implicaties kan genereren, is daarmee in feite de kous af.

Het is hierbij wel van groot belang het verschil in probleemstelling van de beide benaderingen in te zien. De micro-economische benadering is gericht op de „eindresultaten“ van beslissingsprocessen: wat blijkt uiteindelijk in termen van (geaggregeerde) marktgrootheden? De

gedragstheoretische benadering is daarentegen vooral geïnteresseerd in de omstandigheden en grootheden die van belang zijn bij het feitelijke proces van de organisatorische besluitvorming, en legt diensgevolge sterke nadruk op een valide afbeelding ervan. Het gaat dus niet aan, de micro-economie een verwijt te maken aangaande de gehanteerde afbeelding: deze is niet bedoeld om op correspondentie met de waargenomen werkelijkheid te worden beoordeeld. Wat dan wel kan worden gezegd over de vraag wanneer welke benadering, in het kader van de ondernemingsfinanciering, het meest geëigend is, zal in het vervolgartikel aan de orde komen.

Slot

Tot slot zij erop gewezen, dat het verschil tussen beide benaderingen in deze presentatie ter wille van de duidelijkheid nogal is geaccentueerd. In feite liggen de zaken niet zo scherp, hetgeen ook al bleek bij de laatste bespreking van de methodologische kenmerken. Het zal bij menig model in feite gaan om een mengvorm. Dit geldt in het bijzonder voor de genoemde toepassingen van de intern-gedragstheorie, die wat betreft de ondernemingsfinanciering nog in een beginstadium verkeren. Dergelijke toepassingen 19) hebben tot dusverre onder meer geleid tot planningmodellen inzake de investeringsomvang van een onderneming en de financiering ervan, gegeven een beperkt aantal alternatieven en rekening houdend met verschillende, veelal conflicterende doelstellingen, die mede zijn gebaseerd op andere dan financiële overwegingen.

H. J. J. Bronsema
F. M. Tempelaar

16) Een klassiek werk in dit verband is b.v.: M. J. Gordon, *The investment, financing and valuation of the corporation*, Homewood, 1962. Een recente, interessante publikatie is: K. J. Boudreaux en H. W. Long, *The basic theory of corporate finance*, Englewood Cliffs, 1977.

17) Er dient, met betrekking tot de ratio-analyse, overigens wel te worden gewezen op pogingen de selectie van financiële ratio's theoretisch te funderen. Zie b.v. B. Lev, *Financial statement analysis: a new approach*, Englewood Cliffs, 1974.

18) R. M. Cyert en J. G. March, *A behavioral theory of the firm*, Englewood Cliffs, 1963. In eerdere artikelen in deze rubriek is door Bosman een aantal kenmerken van de gedragstheoretische benadering besproken; zie b.v. *ESB*, 21 februari 1973, 11 juli 1973 en 8 augustus 1973. In deze presentaties speelde naast de intern-gedragstheorie de systeembenadering een belangrijke rol. De nadruk lag vooral op de specificatie van beslissingsprocedures en de onderlinge relaties tussen beslissingen.

19) Zie b.v.: H. Willems, *De financiële structuur en de vermogenskosten in de investeringsplanning en de kostprijsberekening*, Leiden, 1965, hfst. VI; H. J. J. Bronsema en F. M. Tempelaar, *Doelprogrammering en de financiële structuur van de onderneming*, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, mei/juni 1973.

Seminar „De smalle marges van het management”

Op 13 en 14 april a.s. organiseert de Stichting Bedrijfskunde een seminar getiteld: „De smalle marges van het management”. Sprekers zijn: Prof. Dr. C. A. van den Beld; K. Fibbe; Prof. Dr. M. P. Gans; Dr. Ir. J. H. E. Hessels; Ing. J. Klevering; Prof. Dr. P. Kuin; J. Lanser; Prof. Dr. K. J. Mulder; Prof. Dr. M. Mulder.

Plaats: Stichting Bedrijfskunde, Poortweg 6-8, Delft. Kosten: f. 900. Inlichtingen: Ir. T. J. W. van der Meulen en Mej. M. Berkelaar, Stichting Bedrijfskunde, Poortweg 6-8, Delft, tel.: (015) 56 92 54.

SUERF Monetaire dag

Op donderdag 16 maart a.s. zal onder auspiciën van de Société Universitaire Européenne de Recherches Financières (SUERF) bij gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de Katholieke Hogeschool Tilburg een „Monetaire dag” plaatsvinden. Op deze dag zal vanuit diverse gezichtspunten op economisch

gebied de monetaire politiek in een open economie worden besproken. Inleiders: Prof. Dr. H. W. J. Bosman; Prof. G. Maynard; Drs. A. Sz sz en Prof. Dr. P. de Grauwe.

Inlichtingen en aanmelding: Mr. J. M. W. Rietrae, Katholieke Hogeschool Tilburg, Postbus 90153, Tilburg, tel.: (013) 66 21 40 (voor 5 maart).

Congres „Toekomstdenken in het openbaar bestuur”

Op donderdag 20 en vrijdag 21 april a.s. vindt het voorjaarscongres plaats van de Vereniging voor Bestuurskunde over „Toekomstdenken in het openbaar bestuur”. Het thema is gekozen onder meer naar aanleiding van het recente rapport van de WRR *De komende 25 jaar, een toekomstverkenning voor Nederland*. Sprekers zijn: Drs. F. van Vught, Drs. B. van Steenberg, Dr. D. van Houten, Prof. Dr. J. S. Cramer, Drs. K. Vijlbrief, Drs. R. Ruiters, Drs. M. Ernsting, Drs. F. Renssen, Drs. J. B. D. Simonis en Drs. P. Glasbergen.

Plaats: Evert Kupersoord, Stichtse Rotonde 11, Amersfoort. Kosten: f. 215 (geheel verzorgd en met inbegrip van de congresbundel) voor niet-leden en f. 175 voor leden. Inlichtingen en aan-

melding: Verenigingssecretaris G. M. Kersten, Duisterendijk 1, Wijhe (Ov.), tel.: (05729) 21 51.

Symposium Energiebeleid en economie

Op woensdag 22 maart a.s. organiseert het Dispuut Energievoorziening Delft een symposium met als titel: „Energiebeleid en economie”. Dit symposium heeft tot doel enig inzicht te verkrijgen in de invloed van een energiebeleid op onze nationale economie. Sprekers zijn:

- Prof. Ir. D. G. H. Latzko: De energievoorziening;
- Drs. W. A. J. Bogers: Invloed van de energieprijzen op de nationale economie;
- Dr. Ir. A. P. Oele: De energiebesluitvormingsstructuur;
- Dr. J. W. H. Geerlings: Rol van de overheid in de besparingsstimulering.

Plaats: TH Delft, Aula, Mekelweg 2, Delft. Aanvang: 14.00 uur. Kosten: f. 25, over te maken op giro 2252425, t.n.v. Dispuut Energievoorziening Delft; studenten en TH-personeel gratis. Inlichtingen en aanmelding: Dispuut Energievoorziening Delft, Rotterdamseweg 139a, Delft, tel.: (015) 78 54 06.

Bij het INSTITUUT VOOR ONDERZOEK VAN OVERHEIDSUITGAVEN te 's-Gravenhage is plaats voor een

medewerker (econoom) (m/v)

Het Instituut is een onafhankelijke particuliere instelling, opgericht om door wetenschappelijk onderzoek (ook in opdracht van derden) en door publikatie van de resultaten daarvan, het inzicht in de financiële aspecten van het overheidsbeleid te vergroten en de belangstelling daarvoor te activeren.

Wij zoeken iemand die dit jaar of enkele jaren geleden zijn/haar doctoraal examen economie heeft gedaan, veel belangstelling heeft voor wat er in de sfeer van de overheid gebeurt en zich in staat acht om, na een inwerkperiode, zelfstandig te werken.

Redactionele vaardigheid en het kunnen leggen van goede persoonlijke contacten zijn belangrijk.

De arbeidsvoorwaarden zijn zoveel mogelijk gelijk aan die van een wetenschappelijk medewerker van een universiteit.

Bij de vaststelling van het salaris wordt rekening gehouden met elders doorgebrachte diensttijd.

Indien U belangstelling heeft, kunt U zich schriftelijk of telefonisch (070-645873 en 608436) wenden tot de (plv.) directeur van het Instituut, Anna Paulownastraat 58B te 's-Gravenhage.

STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT TE ROTTERDAM

Het Nederlands Economisch Instituut (NEI) stelt zich ten doel door sociaal-economisch onderzoek verantwoorde en in de praktijk uitvoerbare oplossingen te vinden voor vraagstukken waarmee bedrijfsleven en overheid, in binnen- en buitenland, worden geconfronteerd.

De onderzoekingen zijn veelal kwantitatief van aard.

De afdeling Vestigingspatronen van het NEI is in het bijzonder belast met het onderzoek naar factoren die de ruimtelijke spreiding van economische activiteiten en de keuze van vestigingsplaatsen door specifieke bedrijven en instellingen beïnvloeden.

Binnen deze afdeling is op korte termijn plaats voor een afgestudeerde

ECONOMIST(E)

Van sollicitanten wordt kennis van wiskundige en statistische methoden verwacht; praktische beheersing van één of meer moderne talen strekt tot aanbeveling.

Inlichtingen over deze functie kunnen worden ingewonnen bij het hoofd van de afdeling, Drs. W. T. M. Molle, tel. 010-14 55 11, toestel 3764.

Volledige sollicitaties aan de algemeen secretaris van het NEI, Drs. P. J. Montagne, Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016.

de rijksuniversiteit groningen vraagt:

gewoon lector in de algemene economie, onderdeel geldtheorie (Vac.nr. 780216/0936)

bij de faculteit der Economische Wetenschappen.

De faculteit zoekt voor de bezetting van deze vacature een econoom(e), bij voorkeur gepromoveerd, die belangstelling heeft voor en ervaring heeft met onderwijs en onderzoek op het terrein van de algemene economie, in het bijzonder op dat van de geldtheorie en het geldwezen. Tevens wordt van de functionaris een grondige kennis van en een open instelling t.o.v. de verschillende stromingen binnen de geldtheorie verwacht. Betrokkene zal zijn/haar onderwijs en onderzoek in eerste aanleg in nauwe samenwerking met de hoogleraar en de medewerkers van de sectie macro-economie verrichten, terwijl wat het onderzoek betreft daarnaast ook aan samenwerking met andere leden van de vakgroep algemene economie wordt gedacht.

Tot aanbeveling strekt buiten de universiteit verworven ervaring op het betrokken terrein. Belangstelling voor de ruimere maatschappelijke context van de eigen studieonderwerpen wordt op prijs gesteld. Betrokkene dient bereid en in staat te zijn een bijdrage te leveren aan

bestuurlijke taken.

De honorering zal geschieden op grond van de ministeriële richtlijnen inzake salarisinpassing van gewone lectoren.

Het bruto salaris bedraagt minimaal f 5713,- à maximaal f 8194,- per maand.

Nadere inlichtingen kunnen worden ingewonnen bij prof. dr. S.K. Kuipers, Faculteit der Economische Wetenschappen, Postbus 800, Groningen. (tel. 050-115635 instituut, of 050-771027 thuis) of bij de secretaris van deze commissie, drs. B.S. Wilpstra (tel. 050-117502 instituut of 050-259759 thuis). Degenen die de aandacht willen vestigen op mogelijke kandidaten kunnen zich eveneens, liefst met curriculum vitae en lijsten van publicaties, tot beide genoemde personen wenden.

sollicitaties:

Sollicitatiebrieven met curriculum vitae, volledige lijst van publicaties en referenties (namen, adressen en telefoon) moeten binnen 14 dagen na plaatsing gericht worden aan de directeur van de Dienst Personeelszaken van de Rijksuniversiteit, Postbus 72, 9700 AB Groningen.

de rijksoverheid vraagt

hoofd afdeling bedrijfsadministratie en comptabiliteit (mnl./vrl.) vac. nr. 7-2817/0936

voor het Centraal Bureau voor de Statistiek

De Afdeling Bedrijfsadministratie en Comptabiliteit, bestaande uit 25 medewerkers, verdeeld over de vestigingen Voorburg en Heerlen, houdt zich bezig met: samenstellen en bewaken van de begrotingen; samenstellen van de kostprijs-administratie; voeren van de diverse financiële administraties.

Taak: bijdragen aan ontwikkelingen van het financieel beheersysteem en het doen functioneren daarvan; initiëren en begeleiden van automatisering van de financiële administratie; onderhouden van contacten met o.a. de Ministeries van Economische Zaken en Financiën, de Algemene Rekenkamer en de Centrale Accountantsdienst.

Vereist: voltooide universitaire opleiding, bedrijfseconomische richting, b.v.k. met keuzevak administratieve organisatie; ervaring met geautomatiseerde administratie bij overheidsinstelling(en).

Standplaats: Voorburg.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 5713,- per maand.

chef onderafdeling loonstructuur en loonkosten (mnl./vrl.) vac. nr. 8-4331/0936

voor het Centraal Bureau voor de Statistiek

t.b.v. de Hoofdafdeling Statistieken van Arbeid, Inkomen en Consumptie, Afdeling Loonstructuur en Loonkosten

Bovengenoemde afdeling houdt zich bezig met het opzetten en uitvoeren van statistieken betreffende verdiende lonen, loonkosten e.d. door middel van enquêtes, alsmede met de analyse van het verkregen materiaal.

Taak: leidinggeven aan een onderafdeling bestaande uit twee bureaus met in totaal 20 medewerkers. Dit houdt o.m. in: supervisie bij het opzetten van de statistieken; aangeven van hoofdlijnen bij de uitwerking daarvan.

Vereist: voltooide universitaire opleiding b.v.k. in de economische wetenschappen of een op basis van studie en ervaring vergelijkbaar niveau; kennis van loonadministratie en geautomatiseerde dataverwerking alsmede enige onderzoeks- en redactionele ervaring strekt tot aanbeveling.

Standplaats: Voorburg.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en opleiding max. f 4933,- per maand.

wetenschappelijk medewerker (mnl./vrl.) vac. nr. 8-4322/0936

voor het Ministerie van Landbouw en Visserij

t.b.v. het Landbouw-Economisch Instituut, Afdeling Tuinbouw

Taak: verrichten van bedrijfseconomisch onderzoek op het gebied van de sierteelt. Dit onderzoek omvat het analyseren en evalueren van ontwikkelingen in de sierteelt vanuit de gezichtshoek van het tuinbouwbedrijf en het begroten van nieuwe bedrijfssystemen.

Vereist: diploma landbouwkundig ingenieur met keuzevak economie of doctoraal examen economie met kennis van de tuinbouw.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 4933,- per maand.

Tel. inlichtingen worden verstrekt door ir. D. Meijaard, onder nr. (070) - 61 41 61, tst. 254.

Sollicitaties inzenden vóór 24 maart 1978.